Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 110 (9793) | 1975 чылдың май 13, вторник | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 2 коп.

Соңгу чүктүң Ленин орденниг далай пароходствозунуң коллективинге

Эргим эштер!

Кайгамчыктыг күш-ажылчы чедиишкиннериңер-биле — планның эң чугула көргүзүглериниң, оң иштинде даштыкы садыг чүүктерин сөөртүр болгаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрер талазы-биле тоску беш чылдың онаалдаларын хуусаа бетинде күүседиптериңер-биле хөлбаштыр Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитеди силерге изиг байырны чедирип тур.

Бистиң чурттуң улус ажыл-агыйын болгаш даштыкы садының хөгжүдеринге совет садыг флоду чугула рольду ойнап турар. Далай транспортунуң эң хөөчүн бүдүрүлгезиниң алдарлыг коллективи—Соңгу чүктүң далай пароходствозу ол хөрекке биче эвес салыышкынын киирип турар. Силерниң чедип алган чедиишкиннериңер социалистиг чарышты калбак нептереткениниң, чүүктер дажыглаарының болгаш чүдүрер-дүжүрер ажылдарның чаа техниказын, депшилгелиг технологиязын бүдүрүлгеге нептереткениниң, бүгү соңгу-далайжы ажыл-ишчилериниң эрес-шудургу ажыл-ижиниң, партияның XXIV съездизиниң далай транспортунуң мурнунга салган сорулгаларын боттандырар талазы-биле партия, профэвилел болгаш комсомол организацияларының организаторлуг улуг ажылының ачызында болдунар аргалыг болган.

Соңгу чүктүң Ленин орденниг далай пароходствозунуң коллективи бистиң социалистиг Төрээн чуртувустуң чаагай чоруу дээш моон-даа соңгаар эрес-шудургу ажылдаар, 1975 чылда алган уткуштур планын күүседир болгаш Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXV съездизин чаа-чаа бүдүрүлгечи чедиишкиннери-биле уткуур дээрзинге СЭКП Төп Комитеди бүзүрелин илергейлеп тур.

Л. БРЕЖНЕВ

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Чиңгине секретары.

БЕДИК ШЫНАР ДЭЭШ

Тоску беш чылдың доозукчу чылының часкы хову ажылдары кидин түлүктей берген. Тараажының ажылында эң-не харыысалгалыг үелериниң бирээзи келгени ол. Часкы тарылганы кайы хире бедик деннелге, шынарлыг чорударындан, агротехниканың дүрүмнерин шын сагыырындан келир күстүң дүжүдү бүрүнү-биле хамааржыр.

Часкы хову ажылдарының баштайгы хүннериниң түннелдериндан алырга, час соок, когурумнуг, озалдаашкынныг болуп турзажок, бисгиң республиканың механизаторлары, тараажылары черниң өлшыгын базырып илииртээрин чер болганга чогуур үезинде, кыска хуусаада организастыг эрттирген болгаш аңгыс андарылгазын, шөлдерни суггарарын озалдаашкын чок, шалыпкын эгелээн.

Часкы тарылганы бедик шынарлыг эрттирери—эң-не шиитпирлиг ажыл. Хөрзүннү белеткээри, чаштырылганы кандыг арга-биле база кайы хуусаада чорудары, үрезинни эки арыглаары болгаш ону хораннаары, минералдыг, органиктиг чемишчидилгелерни ажыглаары, часкы суггатты чорудары, хөрзүн камгалаарының хөрекселдери-биле черни болбаазырадыры — часкы тарылганың комплексизинде кирип турар үүлдер бо.

Хөрзүннү чазын шын болбаазырадыр чорук тарылганы бедик шынарлыг чорударының бир чугула негелдези болур. Ону бедик агротехниктиг деннелге чоруткан черге тараажының күш-ажылы чаагай үре-түннелди бээр. «Кызыл тараачын», «Саян», ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг, «Революцияның чалбыыжы», «Көк-Тей» совхозтар, Каа-Хемде «Тиилелге» колхоз, Көдээ ажыл-агыйның дуржулга станциязы ол чугула ажылды эң-не хынамчалыг чорудуп турар. Бо ажыл-агыйлар хөрзүннү баш удур белеткеп ап, чер болбаазырадылгазы биле чаштырылганың аразынга үзүктелишкинни болдурбайн, чаштырылганы эң-не кыска хуусаада 8—10 ажыл хүнүнде доозуп чаңчыккан. Ук ажыл-агыйлар чыл бүрүде чаагай дүжүтту ап турары таварылга эвес. Бо чазын хөрзүннү белеткээри-даа ук ажыл-агыйларда бедик шынарлыг кылдыр чогуур үезинде чоруткан.

Ынчалзажок чаагай дүжүт алырының чугула мзгадылалы болур хөрзүнүү белеткээринче кичээнгей салбайн турар ажыл-агыйлар республикада ам-даа бар. Ындыгларга «Чыраа-Бажы», «Шекпээр», «Барлык», «Тес-Хем», «Найырал», Тока аттыг совхозтар, Улуг-Хемде «Х Улуг хурал», Чөөн-Хемчикте Ленин аттыг колхозтар хамааржыр. Бо ажыл-агыйларда удур андарар чер хөй, шөлдерни шынар чок болбаазырадып, кыдыгларын андарбайн каап, шөлдүү кырын дескилевейн турар. Ооң түннелинде чаштырган үрезин хөрзүннүн чогуур ханызынче кирбейн, кырында көстүп чыдар.

Оон аңгыда чаштырылганың аргазын болгаш хуусаазын барымдаалаваас, ону хажыдар чоруктар база бар болуп турар. Чижээ, Тока аттыг совхоз шык базырыышкынын озаллап чоруткан: шөлдерни илииртеп кириптерге, оларнын довураа када берген болган. «Тиилелге» совхоз агротехниканы база-ла хажыдып турар. Ында үрезинни эдип таарыштырбаан сеялкалар-биле чаштырып турар.

Тарылганың шынары шак ындыг куду болуп турда үстүнде айыткан ажыл-агыйларның удуртукчулары, тускай эртемниглериниң, ыпда партия, профэвилел, комсомол комитеттери, улусчу контрольдуң бөлүктери байдалды эдериниң хемчеглерин дарый алыры чугула.

Чаштырылганы шынарлыг болдурар төлээде, сеялкаларны шын аайлап таарыштырары эргежок чугула. Сеялканы таарыштырбаанда, үрезинни чаштырарының нормазы хажыттынар. Шөлдү деск эвес чаштырар оюк-деликтеп каптар чорукту болдурбас дээш агрегат бүрүзүнге эрткен исти демдектээр үүлдү кылыр херек. Оон аңгыда чаштырылганың аргазы болгаш хуусаазы дүжүтке улуг салдарлыг. Ынчангаш үрезинни кызыы одуруглуг сеялкалар-биле азы хана карактай чаштырары кончуг чугула. Ынчаар чаштырарга үнүштер шөлдүү чемиштиг бүдүмелдерин ден-деск ажыглаар, бок үнүш шоолуг үнмес, дүжүт элбек болур. Чаштырылганы эгелээрде, орайтап быжар сорттарны баштай, а эрте быжар сорттарны сөөлзүреди чажары чугула.

Май 8-тиң медээзи-биле алырга, республикада ниитизи-биле 150 муң га черниң шыгын базырган, удур андарар ужурлуг 137 муң ажыг гадан 48,5 муң ганы андарган, суггарар 43.355 гадан 8500 га суггартынган, 260 муң га тараа культуралардан 20 муң ажыг ганы чаштырган. Часкы хову ажылы Улуг-Хем, Барыын-Хемчик, Таңды, Чөөн-Хемчик, Кызыл районнарның колхоз-совхозтарының шөлдеринде хайныышкынныг эгелээн. Ховунуң ишчилери уйгу-чыдын чок ажылдап турар.

Ажыл-агыйларның удуртукчуларының, тускай эртемниглериниң, көдээ ажыл-агый органнарының, партия, профэвилел, комсомол организацияларының ам кол сорулгазы болза, тараалардың чаштырылгазын кыска хуусаада, бедик агротехниктиг деннелге эрттиреринче бүгү күштү мобилизастаары, доозукчу чылдың чаагай дүжүдүнүн үндезинин ындыг янзы тургузары болур.

1975: БЕШ ЧЫЛДЫҢ ДООЗУКЧУ ЧЫЛЫ

Александр Зльморяров № 14 механизация эргелелинде 8 чыл экскаваторщиктеп ажылдап турар. Ол коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы. 1974 чылда эки көргүзүглери дээш «Социалистиг чарыштың тиилелчизи» хөрек демдээ-биле шаңнаткан. Мурнакчы экскаваторщик чаа Шагаан-Арыгның суг дамчыдылгазының оңгарын казып, хүнде 500 кубометр казар нормазын 600 кубометр кылдыр күүседип тургаш, мурнакчыларның одуруунга кирген. Мурнакчы механизатор ам 1975 чылдың июньнуң үлүүнде ажылдап турар.

ЧУРУКТА: А. Зльморяров техниктиг хыналда үезинде.

Кызылдың № 2 АТБ-зикиң чолаачызы Петр Семенович Сумба тоску чылдың доозукчу чылында бүдүрүлгеде калбарган социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда чоруп, бирги иварталдың планын ажыр күүсеткен. Сумба бирги класстың чолаачызы. Мурнакчы чолаачы үени мурнап, тоску беш чылдың доозукчу чылының июльдуң үлүүнде ажылдап турар.

ЧУРУКТА: чолаачы П. С. Сумба.

А. СОДУНАМНЫҢ фотолары.

Часкы хову ажылдары

МУРНУНДА—ЛЮНДУП КЫЗЫЛ-ООЛ

Тайбың иштиң бачым үелеринде күш-ажылдың маадырлары база-ла илерек келир. Оларнын-биле ужуражыр дээш күр черде «Тиилелге» совхозтуң дөрт дугаар трактор-хову бригадазынга хап келген бис. Найыралдыг коллективте бачым иш хайныккан тур. Бригадир Сарыглар Очур-Сат биске уткуй кылаштап келгеш, хүлүмзүрүп, мендилешти.

— Часкы иштин маадырларын көөр дээш келливис. Люндуп Кызыл-оол мында ийикпе?

— Ийе, бисте-ле болгай— деп, Очур-Сат харыылааш, уламчылай-дыр: — Кызыл-оол ажылдап турда амыр-ла! Оон трактору доктаап турар дээр ужур чок.

Часкы тарылга эгелээри билек, Чедериниң механизаторларының чарыжынга Люндуп Кызыл-оол тиилээш, совхозунга бирги черни эзлеп келген. Сөөлгү беш хонукта 210 га черниң шыгын базырар тургаш, 643 га черниң шыгын базырып, нормазын барык үш катап ажырган. Оон ажылының шынары база тергиин: совхозтуң кол агроному Надя Аркасанова ону сеткилиниң ханызынан мактап турар.

№ 4 бригадада 15 механизаторну, янзы-бүрү маркалыг 14 тракторну болгаш өскедаа кожуг машиналарын быжыглаан.

— А совхозта чарыштын ийиги черинде кайызы?— деп, Сарыглардан айтырдывыс.

— База-ла бистиң бригадавыста хоочун механизатор Баян Баянович Түлүш болгай — деп, ол чоргаарал-биле харыылаан.

Баян Баянович бригадада аныяктарның дагдыныкчызы. Ол бир аныяк оолдун тракторунуң шимчедикчизин эдип, таарыштырып, оон дугайын тайылбырлап турда, ужуражы бердивис. Аныяк оолдун ады Саша Ондар. Балгазынның № 2 профтехучилищезинин сургуулу, ында практика эрттирип келген болду.

Баян Баянович Түлүш Адачурттуң Улуг дайынынга киржип, гвардейжи капитан Кечил-оолдуң эки турачы аттыг эскадронунуң дайынчызы чораан, төрээн Чедериниге аян келген. Ол ам тайбың ишчи, күш-ажылдың хоочуну.

«Тиилелге» совхозтуң № 4 трактор-хову бригадазының механизаторларының эрестиг ижин көрген кижи Чедериниң тараалар ховуларынга ынак, оон ак-сеткилдиг хоочун ишчиси Баян Баянович Түлүш, Люндуп Кызыл-оол, Сарыглар Очур-Сат ышкаш тура-сорук-туг кижилерге чоргаарланыы, оларга сеткилинден өөрүп четтиргенин илередиксээн изиг күзели хайныгып келир.

ШАЛЫПКЫН ЧОРУДАР

Кызыл районнуң «Шамбалыг» совхозу. Хүн караанын чылыг, чырыы-даа аажок, хамаарактар кыңгырадыр эдиш турар, хөрзүн шык, кайнаар-даа көөрге, часкы иш хайныккан, кара хөрзүннүг шөлдериниң ырак-чоогунда тракторлар кәргыраадаан, үрезин сөөрткен машиналарның чүгле доозуну бурулаар.

Оруктан каш-ла базым черде чаа хову турлаа. Совхозтуң кол агроному Кара-оол Лаа-Сүрүнович Хертекке дораан таваржы бердивис: карак шилдиг, ортумак сынныг, күдер боттуг эр сеялказын эткен аныяк механизатор оолдарга дузалажып тур.

Кол агроном Хертек ийде кара хөрзүннүг шөлдерже кичээнгейлиг ыгыгай көргеш, чугаалай-дыр:

— Бо чылын тараа культураларын 8856 гага чажыр тараааш, гадан-на ортумаа-биле 11 центнер дүжүттү алыр сорулганы салдывыс. Кукуруза 500 га, чаңгыс чылдыг үнүштер 261 га. Час орайтаан. Эрткен чылдардан барык чартык ай орай кирдивис. Хуусаа кончуг эвээш арткан. Ынчангаш кол чүве — техниканы бүдүрүкчүлүг ажыглаары. Совхозта амгы үеде тургускан үш трактор-хову бригада бүрүзүн техника-биле хандырган.

Совхоз бо чазын барык 6 муң ажыг га черни удур андарар. Оон-биле чергелештир, чажылданы шаңкыччылары негеттинип келген. Ынчангаш механизаторларның күш-ажылын шын организастаарынче онза кичээнгейни салган. Бригада бүрүзүнде быжыглаан техниканы долу күжү-биле ажыглаар дээш, анаа эалчежиш ажылдаар механизаторларны четчелээн, оларнын амыдырал хандырылгазын экижиткен. Ажылды толаргай удуртуру-биле партбюро кежигүннерин харыысалгалыг участоктарда быжыглаан.

Ийи дугаар трактор-хову бригадазында янзы-бүрү маркалыг 11 тракторну, 18 механизатор кадрларны доктаамал быжыглаан. Олар 1000 ажыг га черни андарып, планын орту кинре берген. Андарылгабиле чергелештир. 3 ДТ-75 трактор агрегаттарын чажылдаже киирген. Андарылгада Донгак Машпак-оол, Мижит Сумупак, Монгуш Самдын олар шалыпчы ажылдап турар. Бир болгаш үш дугаар трактор-хову бригадаларының механизаторлары бо хүннерде база-ла часкы ажылдарны калбарты берген.

А. БУЛАК.

А. Н. КОСЫГИН ЛИВИЯ АРАБ РЕСПУБЛИКАДА

Ливия Араб Республиканың Революстуг Командылал черинин Чөвүлелиниң чалаанын ёзугаар СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгин майның 11-де Москвадан Ливия Араб Республикаже чорупкан.

Эш А. Н. Косыгин-биле кады Белорус ССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даргазы Т. Я. Киселев, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Күрүне комитединин даргазы С. А. Скачков, даштыкы херектер министриниң оралакчызы Л. Ф. Ильичев олар база чорупканнар.

Совет Эвилелиниң күрүне туктарын аскан Внуково аэродромунга эш А. Н. Косыгинни эштер Ю. В. Андропов, А. А. Гречко, К. Т. Мазуров, албанның өске-даа кижилери барып үдээннер.

(СЭТА).

ТӨП СОҢГУЛДА КОМИССИЯЗЫНЫҢ ХУРАЛЫ

Тыва АССР-ниң Дээди Совединге соңгулда талазы-биле Төп соңгулда комиссиязының хуралы дүүн Кызылга ук комиссияның даргазы, партия Тыва обкомунуң секретары эш Д. К. Оржактың даргалаашкыны-биле эрткен.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединге соңгуллага белеткелдерни Кызыл хоорайда база Улуг-Хем районда чорудуп турарының дугайында айтырыгны ол хуралга чугаалашкан. Бо талазы-биле ажылчы чоннар депутаттарының Улуг-Хем район Совединиң күүскомунуң даргазының оралакчызы А. И. Стрельников болгаш Кызыл хоорай Совединиң күүскомунуң даргазының оралакчызы В. А. Парунин олар өлеткелдер кылган.

Ажылчы чоннар депутаттарының Кызыл хоорай болгаш Улуг-Хем район Советтериниң күүскомнары база өске хөй-нинти организациялары-биле кады ам болур соңгулданың белеткелдерин болгаш ону бедик деннелге эрттирерин хандырарынче угланган чамдык орғанизакчы ажылдарны чорудуп турар дээрзин комиссияның хуралынга демдеглээн. Соңгулда белеткелинге холбашкан бүгү ажылдар Тыва АССР-ниң Дээди Совединге соңгулдаашың дугайында Дүрүмде көрдүнген чурумга болгаш хуусаага дүүштүр чоруттунуп турар.

Соңгулда участоктарын дерип шимээриниг болгаш соңгукчуларның даңзызын тургузарының база соңгукчулар ортузунга политмассалыг хемчеглерни калбартырының талазыбиле Улуг-Хем районда-даа, Кызыл хоорайда-даа улуг ажылдар чоруттунуп турарын хуралга демдеглээн. Тыва АССР-ниң Дээди Совединге депутаттарга кандидаттар депшидеринге холбашкан ажылчы чоннарның хуралдары организастыг, бедик деннелге эрткилээн.

Ынчалзажок Улуг-Хемниң Көк-Чыраа, Чодураа, Чаа-Хөл көдээ Советтериниң күүскомнары соңгулданың участок комиссияларының ажылдаар бажыннарын дерип шимээр талазы-биле кошкак кичээнгей салган, ниитизи-биле районнуң суурларында соңгулдага холбашкан көскү агитацияны, ылангыы календарьларны болур-чогууру-биле шимеп кылбаанын болгаш өске-даа четпестерни демдеглээн. Кызыл хоорайда чамдык агитколлективтер, агитпунктулар (педучилищеде, көдээ ажыл-агый техникумунда) соңгукчулар ортузунга политмассалыг ажылды болур-чогууру-биле күштелдирбээнин ол-ла хуралга айыткан.

Соңгулдага чедир барык-ла бир ай арткан. Ынчангаш ол чутула кампания-биле холбашкан бүгү ажылды күштелдиреринн, соңгукчулар ортузунга политмассалыг ажылды идеинкейжидерин, аңаа белеткелдиг утка-шынарынче шичээнгейни угландырарын ажылчы чоннар депутаттарының Кызыл хоорай болгаш Улуг-Хем район Советтериниң күүскомнарынга Төп соңгулда комиссиязы сүмелээн.

Күш-ажылга улуг чедиишкиннери болгаш бир организацияга, бүдүрүлгеге хөй чылдарда чүткүлдүг ажылдааны дээш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыын ёзугаар Күш-ажылчы Алдар орденниң III чергези-биле Тыва АССР-ден шаңнатканнар болза

ССРЭ-ниң Аар үлетпүр индустрия бүдүрүлгелер тудуунуң министерствозунуң организацияларының болгаш бүдүрүлгелериниң ажылчыннарындан, мастерлериден:

Анатолий Петрович **Глухов** —«Тыва тудуг» трестиң «Тыва кобальт тудуг» бот-орулгачарылгалыг участогунуң комплекстиг бригадазының бригадири.

Раиса Федоровна **Григорьевич** — «Тыва тудуг» трестиң № 48 тудуг эргелелиниң штукатурлар бригадири.

Көк-кыс Кончуклановна **Овдар** — «Тыва тудуг» трестиң № 48 тудуг эргелелиниң штукатуржузу.

Кара-оол Балчырович **Салчак**—«Тыва тудуг» трестиң «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиниң комплекстиг бригадазының бригадири.

Николай Тимофеевич **Семенов** — «Тудуг механизациязы» трестиң № 14 механизация эргелелиниң бульдозер машинизи.

Михаил Данилович **Шиповаленко**—«Тыва тудуг» трестиң «Кызыл тудуг» эргелелиниң комплекстиг бригадазының бригадири.

ССРЭ-ниң Өңнүг металлургия министерствозунуң бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының ажылчыннарындан, мастерлериден:

Анатолий Дмитриевич **Омельяненко** — «Тыва кобальт» комбинатта аппаратчик.

Андрей Савельевич **Пятин** — «Тыва кобальт» комбинатта экскаватор машинизи.

Владимир Георгиевич **Ткачев** —«Тыва кобальт» комбинатта мастер.

Василий Терентьевич **Токманцев**— Терлиг-Хаяның шинчилел-ажыглал бүдүрүлгезинде чер өрүмнекчизи.

Анна Шырмаевна **Чыргал-оол** — «Тыва кобальт» комбинатта штукатуржу.

ССРЭ-ниң Аъш-чем үлетпүр министерствозунуң бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының ажылчыннарындан, мастерлериден:

Елизавета Емельяновна **Золотухина** — Кызылдың хлеб заводунуң быжырыкчы-мастери.

Автомобиль оруктары тудар болгаш ажыглаар бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының ажылчыннарындан, мастерлериден:

Александр Алексеевич **Инаев** —Кызыл хоорайда № 335 орук участогунуң бульдозер машинизи.

Владимир Зотеевич **Обухов** —Кызыл хоорайда № 1 орук септелге-тудуг эргелелиниң автомобиль чолаачызы.

Сат Кыызаевич **Сундуй**—Туранның орук септелге-тудуг эргелелиниң бызаңчызы.

ССРЭ-ниң Көдээ тудуг министерствозунуң организацияларының болгаш бүдүрүлгелериниң ажылчыннарындан, мастерлериден:

Василий Сергеевич **Балдин**— «Тыва көдээ тудуг» трестиң № 585 механизастаттынган көжүп чоруур колонназында комплекстиг бригаданың бригадири.

Александра Ивановна **Прошенко** — «Тыва көдээ тудуг» трестиң № 958 механизастаттынган көжүп чоруур колонназында маляр.

Топтун-оол Дүүцүнович **Тыкыл-оол** — «Тыва көдээ тудуг» трестиң № 586 механизастаттынган көжүп чоруур колонназында комплекстиг бригаданың бригадири.

Тадыл Кунгаважапович **Тюлюш** — «Тыва көдээ тудуг» трестиң № 483 механизастаттынган көжүп чоруур колонназының бызаңчызы.

ССРЭ-ниң Чиик үлетпүр министерствозунуң бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының ажылчыннарындан, мастерлериден:

Клавдия Фатеевна **Баценко** — Кызылдың даараныла фабриказының быжыкчы-шыйыгжызы.

Мария Ивановна **Кондратова**—Кызылдың алгы заводунуң кидис идик хевирлекчизи.

ССРЭ-ниң Энергетика болгаш электрификация министерствозунуң бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының ажылчыннарындан, мастерлериден:

Владимир Тимофеевич **Кулаков** — Тыва электри четкизиниң слесары.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ыяш ажыл-агыйының Күрүне комитединиң бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының ажылчыннарындан, мастерлериден:

Виктор Леонидович **Трегубов** — Каа-Хем ыяш-ажыл-агыйының чолаачызы.

РСФСР-ниң Одаар үүл министерствозунуң бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының ажылчыннарындан, мастерлериден:

Николай Александрович **Савоськин** — Улуг-Хем ыяш үлетпүр ажыл-агыйында комплекстиг бригадазының бригадири.

Автомобиль транспортунуң болгаш орук ажыл-агыйының бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының ажылчыннарындан, мастерлериден:

Николай Федорович **Кулагин** — Кызылдың № 2 чүүк автотранспорт бүдүрүлгезиниң чолаачызы.

Дондук Бадынович **Кызыл-оол** — Ак-Довурак автотранспорт бүдүрүлгезиниң чолаачызы.

Серафим Яковлевич **Ларькин** — Минусинскиниң чүүк автотранспорт бүдүрүлгезиниң чолаачызы.

Дары-Сүү Докурович **Ондар** — Чадананың автотранспорт бүдүрүлгезиниң чолаачызы.

Сергей Семенович **Педченко** — Кызылдың № 1 чүүк автотранспорт бүдүрүлгезиниң чолаачызы.

Салчак-оол Сефен-оолович **Сат**— Кызылдың пассажирлер автотранспорт бүдүрүлгезинде слесарь.

ССРЭ-ниң Белеткелдер министерствозунуң бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының ажылчыннарындан, мастерлериден:

Владимир Иванович **Козлов** —Кызылдың тараа продуктулар сайгарар базазының вальщовшиги.

Татьяна Күдерековна **Монгуш** — Кызылдың хлеб продуктулар сайгарар базазының чүдүрүкчүзү.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Сельхозтехниканың» Бүгү-эвилел каттыжышкынының бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының ажылчыннарындан, мастерлериден:

Василий Иванович **Беленков** —«Сельхозтехниканың» Кызылда районнар аразының каттыжышкынында хоюглакчы.

Баланин Тюлюшович **Даржай** — «Сельхозтехниканың» Кызылда районнар аразының каттыжышкынында слесарь.

Степан Васильевич **Мамышев** — «Сельхозтехниканың» Кызыл-Мажалык салбырында токарь.

ССРЭ-ниң Хамааты ужар чүүл министерствозунуң бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының ажылчыннарындан, мастерлериден:

Алексей Александрович **Матюшев** — авиатехник-бригадир.

Партийжи пом үндүрер черлерниң типографияларының, чер-черлериниң партия органнарының автотранспорт ажылагыйларының база СЭКП ТК-ның Херек эргелелиниң бүдүрүлгелериниң ажылчыннарындан, мастерлериден:

Петр Васильевич **Белоногов** —СЭКП Тыва обкомунуң гаражының чолаачызы.

КОМСОМОЛЧУ ОТЧУГАШ

● ЧЕДИИШКИННИҢ ҮНДЕЗИНИ— ПАРТИЙЖИ УДУРТУЛГАДА.

● УЛУГ ИДЕГЕЛ.

● ХӨГЖҮМ ЧАҢГЫЛАНЫП ТУРДА...

ЧОН ЧОРГААРЛАНЫР

Тес-Хем райвозунда комсомол организациязының секретары Роза Догуй-оолдуң чаа комсомол документилерин районга эң-не баштай алыр кижилериң аразында сээн адың бар-дыр дээнинге Анна эгезинде бүзүреваан. Ол дээрге ындыг аас-кежик таварышкан баштайгы чеди комсомолчуларның бирээзи. Ол хире улуг идегелди эш-өөрүнүң болган комсомол организациязының аңаа көргүскени ол.

Самагалдайның Культура бажыңы ол хүн байырлал шинчилиг шиметтинген турган. Комсомол документилериниң солуушкунунга тураскааткан кежээге чалатканнар база хөй. Оларның аразында Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилери, күш-ажылдың хоочуннары, партия болган комсомол ажылдакчылары дээш, кымнарны чок дээр! Индирге үнген кижи бүрүү-ле Коммунистиг партияга баштаткан Ленинчи комсомолдуң эрес-маадырлыг чоруктарының, ооң нудургу ажыл-хереэниң дугайын чугаалап, чаа билет алган кежигүннерге чедиишкиннери күзеп турган.

«Тес-Хем» совхозтуң хойжузу Сүрүң-оол Мижит-оол, райпода комсомол организациязының секретары Роза Догуй-оол, район эмнелгезиниң эмчизи Валентина Санаа, Кызыл-Чыраа школазының башкызы Чечек Момбадак, Самагалдай школазының өөреникчизи Ирина Чамзы, «Ак-Эрик» колхозтуң чолаачызы Даңзычы Мандал болган райпода садыгжы Анна Элбек. Оларның ажылжы, мергежили болган харнызны аңгы-аңгы-даа болза, оларны ленинчи комсомол каттыштырып турар.

Анна Элбектиң дугайын допчу таныжаал. Ол 1971 чылда Хандагайты ортумак школазын доскаш, район магазининге өөреникчилеп эгелээн. Садыгжы болурун школагала күзеп чораан мен деп, ам сактып орар. Кызылдың садыг училищезинге киргеи ужуру ол. Ону эрткен чылын доскаш, күзелин чедип алган.

Тес-Хем райпозунуң баштаар чери Аннага аъш-чем магазинин хүлээдип берген. Аныяк кыс ол даалганы баштайгы хүннерден-не кызымак күүседип келген. Ай санында-ла планның онаалдазын ооң ажыр күүседири чаңчыл апарган. Бо чедиишкиниң чогум чажыды үүдел? Анна боду ону «Совет садыгның чурумун шыңгыы сагыш, чонга төлептиг бараан болурун ораладжып турарымда» дээр.

Райпонуң комсомолчулары Аннаның ажыл-ижин, аажычаңын үнелээш, ону комсомол комитединиң кежигүнүнге соңгуп алганнар. Ооң комитеттен даалгазы —комсомол хуралдарын белеткээри болган эрттирери. Үжен беш кежигүнүт комсомол организациязының хуралдарының бедик деңнелге эртип турары — ук даалганы багай эвес күүседип турарының херечизи. Оон ыңай Анна — «Комсомолчу прожектор» редколлегиязының кежигүнү, хөй-ниитичи ном тарадыкчызы.

Садыгжы Анна Элбектиң ядепкейи болган ажылга кызымаа бо чижектерден безин илдеп. Ынчангаш аңаа чаа комсомол биледин эң баштайгы эзлчегде тывысканы таварыжга эвес. Ындыг комсомолчуларга чон чоргаарланыр.

Комсомолдуң чаа документилериниң солуушкуну Тес-Хем районда организастыг чорун турар. Комсомол комитеттериниде «Сээн комсомол биледиң», «Комсомолдуң орденнери», «ВЛКСМ-ниң эрткен оруктары» болган оске-даа стендилерни дерин, кыгылаан. «Комсомол биледи маадырлыг чоруктарже кыйгырын тур» деп темага хуралдар эрткилээн. Комсомолга документилер солуушкунун организастыг бедик деңнелге эрттирер дээш парторганизацияның удуртулгазы-биле райпонуң комсомол организациязы шудургу ажылдарны чорудуп турар.

Ю. ВЛАДИМИРОВ.

Комсомол организациязының ажылының чедиишкининиң үндезини партийжи удуртулгада. Ынчангаш партия бо айтырыгже доктаамал кичээнгей салып турар. «Бистиң хүлээлгевис — чаа салгалдарга бодувустуң политиктиг дуржулгавысты, экономика болган культура тургузуушкунунуң айтырыгларын шинтпирлээриниң дуржулгазын дамчыдары, аныяктарның идейлиг кижизидилгезин удуртуру, олар боттарының адаларының хереэн, улуг Ленинниң хереэн төлептиг уламчылазын дээш бүгү үүлдерни кылырывыс болур»— деп, СЭКП-ниң XXIV съездизинге партия Төп Комитединиң Отчёт илткелинде чугаалап турар.

Съездиниң ол айтыышкынын болган ВЛКСМ-ниң XVII съездизинге СЭКП ТК-ның Чингине секретары эш Л. И. Брежневтиң чугаазында салдынган сорулгаларны күүседир талазы-биле Эрзиниң партия организациязы өөлүг чылдарда чамдык ажылдарны чорудуп турар. СЭКП

УГЛАП БАШКАРАР

райкому болган партия эге организациялары чер-черде комсомол организацияларының ажылынга тодаргай уг-шигни доктаамал берип, ол дугайында айтырыгларны райком бюрозунуң болган коммунистериниң хуралдарынга удаадараа чугаалажып, оларга хүлээп алган шинтпирлериниң күүселдезин организастап келген.

СЭКП райкокунуң бюрозунга комсомолдуң политиктиг чырыдыышкынында политшколаларның ажылын ВЛКСМ райкомунуң удуртуп турарының, ВЛКСМ-ниң XVII съездизинге СЭКП ТК-ның Чингине секретары эш Л. И. Брежневтиң чугаазынга дүүштүр районуң партия организацияларының чорудар хемчеглериниң, аныяктарның коммунистиг кижизидилгезинге дагдыныкчыларның ролюн улам ыңай күштелдиреринин, комсомол документилериниң солуушкунун бедик деңнелге чорудары-биле холбаштыр партия организацияларының ролюнуң дугайында болган өске-даа айтырыгларны чугаалашкылаан. Ынчаарга чүгле эрткен чылын партия эге организациялары боттарының хуралдарынга комсомол ажылын экижиндери-биле холбашкан 19 хире янзы-бүрү айтырыгларны чугаалашкылаан.

Партия райкому болган эге комсомол чырыдыышкынының, аныяк өскениниң идейлиг канналыышкынының дугайында айтырыглар база-ла партия организацияларының кичээнгейниң гевүнде тургустунган. 1974—75 өөредилге чылында биске комсомол өөредилгези организастыг эгелээн. Янзы-бүрү бөлүмнерде 540 хире кижи хаара туттунган. 104 кижи партия өөредилгезинде марксизм-ленинизмниң үндезиннерин өөредип турар. Комсомолдуң политиктиг өөредилгезинде пропагандистер шуптузу коммунистер болган партия кежигүнүнге кандидаттар.

Партия, комсомол организацияларының чоруткан шудургу ажылының түңнелинде районнуң комсомолчуларының 60 ажыг хуузу материалдыг будүрүлгеде хаара туттунган. Районнуң экономиказының кол адыры — көдээ ажыл-агый, ыланғыя хой ажылы болуп турар. Тывага хой ажылын улам ыңай хөгжүдер дугайында СЭКП обкомунуң X пленумунуң доктаалын күүседиринге комсомолчу-аныяктарның хойжу бригадалары биче эвес үлүүн киирип турар. Чижээ, «Чаа орук» колхозта аныяктарның № 1 хойжу бригадазы (бригадири С. Алдын-оол), (комсомол организациязының секретары Ш. Чаш-оол) республиканың аныяк хойжуларының социалистиг чарыжынга ийги черни алгаш, ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугун, ийги чергениң дипломун акша шаңналы-биле кады алган. Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжынга идепкейлиг киришкени дээш ол-ла бригаданың комсомолчулары Дүпчен Эрес-оол «Хүндүлелдиң демдээ» орден-биле, Анна Шулуу «Күш-ажылчы эрес-маадырлыг чорук» деп медаль-биле шаннатканнар.

«Коммунизмче орук» колхозтуң № 3 хойжу бригадазы (бригадири комсомолчу Яндак Даваа-Самбу) база ийги черни алгаш ийги чергениң дипломун акша шаңналы-биле кады алган. Амгы үеде районда бүгү малчыннарның 40 хуузу аныяктар, ооң иштинде хойжулар 30 хуу ажып турар. Механизаторларның 70 ажыг хуузу, кадык камгалалы, улус өөредилгези, чонга ачы-дуза чедирер албан черлеринде ажылчыннарның барык-ла кезик хирези аныяктар болуп турар.

Аныяктарның коммунистиг кижизидилгезинге дагдыныкчыларның шимчээшкини улуг черни эзлеп турар. Районнуң колхозтарында, албан организацияларында дагдыныкчыларның чөвүлелдерни тургускан. 7 кижи составтыг районнуң дагдыныкчылар чөвүлели план ёзугаар ажылдап турар. Дагдыныкчыларның район слёдун база эрттирген. Оларның иштинден ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады Соян Алдын-оол, коммунистер Александр Сенди, Орус Намдал, Ромэн Калдар-оол, Ендан Эрес, кежигүн эвестер Клавдия Панова, Мария Татур, Максыр Арамза болгаш өскелер-даа аныяктарга билиин, байлак дуржулгазын күзелдин-биле дамчыдып берип турар. ВЛКСМ райкомунуң пленумунга дагдыныкчылар шимчээшкиниң улам калбартыр дугайында айтырыгны ийи удаа чугаалашкан. Дагдыныкчыларга аныяктарны быжыглап, оларның аразында ийи таланың керээзин чарар чоруктар хөй-биле нептерээн.

Аныяктар-биле коммунистиг кижизидилгениң ажылдары нарын болгаш хөй талалыг. Партия, комсомол болгаш өске-даа хөй-ниити организациялары ону аныяк кижи бүрүзүнүң онзагай байдалын, эртем-билииниң, ажыл-мергежилиниң аайын барымдаалап чорудар ужурлуг. Ындыг турбуже, ажыл херекти чогум-на ынчаар тургузарынга күштү болгаш аргаларны четче ажыглавайн, комсомол организацияларының дайынчы арга-шинээзин чогуур негелдеге чедир бедитпейн турарыыстан аныяктарның аразында арагалаар, хөй-ниитиниң корум-чурумун үрээр, иштилелге ажыктыг ажыл кылбас ийи-чаңгыс кижилер база бар.

Чамдык партия организациялары комсомол организацияларына удуртур кадрларның кулавырларын тургуспайн турарындан ооң секретарьларына политиктиг болгаш ажыл-херекчи мөзү шынары кошкак кижилер база киргилей бээр чоруктар тургулаан. Чижээ, «Чаа орук» колхозта комсомол организациязының секретарындан чаңгыс чыл дургузунда 3 кижи солушкан. «Коммунизмче орук» колхозка секретарь турган Ноозуң Багинтар арага-дарыже хандыгып, мораль талазы-биле кошкаан көргүскеш, ажылындан дүжүрткен.

Комсомол амыдыралында амгы үеде чугуда болуушкун — документилер солуушкунунуң эгелээни болур. Ол чугула, политиктиг ажыл ленинчи зачёттуң ийи болгаш үшкүээлчээ-биле капсырлаштыр чорун турар. Билет солуушкунунуң баштайгы хүннеринде районнуң мурнакчы комсомолчулары чаа билеттерни байырлалдыг ёзу-биле алганнар. Документ солуушкуну районнуң комсомол организациязының хүрээлениниң дайынчы көрүлдези болбушаан, оларның дайынчы арга-шинээзин бедиде-ринге дээштиг салдарны чедирери чугаажок.

Комсомолчуларның болгаш аныяктарның күш-ажылга база өөредилгеге авангардчы ролю, оларның коммунистиг кижизидилгези-биле холбашкан айтырыгларны шинтпирлээри — ВЛКСМ-ниң чер-черде эге организацияларының дайынчы арга-шинээзинден, организакчы болгаш масса-политиктиг ажылын кайы хире биллилиг тургусканыдан улуу-биле хамааржыр апаар. Ынчангаш бо айтырыгларже партия организациялары доктаамал кичээнгейни салыр ужурлуг.

С. ОНДАР,

СЭКП Эрзин райкомунуң организастыг килдизиниң эргелекчизи.

Кызылдың № 3 автотранспорт будурулгезинде Петр Борисович Марков аныяк эскениң кижизидилгезинге идепкейлиг киржип турар. Автомобильдиң электри кезектериниң талазы-биле тускай эртемниг бо мурнакчы ажылчын он-он оолдарга бодунуң мергежилин дамчыткан.

Петр Борисович амгы үеде Александр Шмидкени дагдыныып алган кижизидип турар. Александр автоэлектриктиң мергежилин бедидер экзаменин чоокта чаа чедиишкиниг дужаап алган.

ЧУРУКТА: П. Марков өөреникчизи А. Шмидке-биле ажыл үезинде.

В. МИРЦЕВТИҢ фотозу.

БАЙЫРЛЫГ БАЙДАЛГА

Суурда комсөл организациязының түгүн киирип кээрге, Культура бажыны долдур олурган улус шуптузу бүт кырынга турып кээп, аңаа улуг хүндүткел-биле мөгейген. Дайын-чаанын ыны-бузун, тайбың иштин кадыг-бергезин шыдажып эрткен комсомолдуң ол ыдыктыг түгүн эккээрге, кижинин сагыжынга алды орденниг Ленинчи комсомолдуң эрткен оруу чуруттунып келир чорду. Документилер солуурунга тураскааткан хурал Хову-Аксы суурга ынчаар эгелээн.

Залга хөгжүм чаңгыланып турган. Президиум столунга чөрби чылдарның комсомолчузу Семен Яковлев, үжен чылдарның — Галина Денкова, Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи Евгения Литвинова, күш-ажылдың хоочуну Николай Огиренко. ВЛКСМ-ниң XVI съездизинин делегады Федор Лошкарев болгаш өскелер-даа олурганнар. Сураглыг кижилерниң чугаазы комсомолчуларга кижизидилге утка-шынарлыг болган. Хоочуннар боттарының чалыы назынын, комсомолчу чылдарын сактып, чаа билет алган оолдарга болгаш кыстарга байыр чедирип, чагыг-сөзүн берип турганнар. Оларның чугаазындан ВЛКСМ-ниң төөгүзүн билип ап болур. Чижээ, Галина Денкова Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында ВЛКСМ райкомунуң секретары турган. Николай Огуренкону-ту-лчуушкун шөлүнге комсомолга хүлээп алган...

Байырлыг байдалга комсомол билеттерин Оксана Соксал, Серафима Оюн, Вячеслав Кузнецов, Анатолий Стародубцев, Сергей Шелестов болгаш өске-даа мурнакчы комсомолчулар ынчан алганнар. Комсомол документилериниң солуушкунунга тураскааткан кежээ Хову-Аксы суурнуң бот-тывынгыр артистериниң концерти-биле доозулган.

Д. ЖЕСТОВСКАЯ.

ХҮН АЙТЫРЫЫ— ХОВУ АЖЫЛЫ

Улуг-Хем районнуң Көк-Чыраа көдээ Советиниң чоокта чаа болуп эрткен эзлчеглиг сессиязында «Улуг-Хаан» совхозтуң Арыг-Бажында № 1 болгаш Көк-Чыраада № 2 салбырларында часкы хову ажылдарының чоруп турарының дугайын чугаалажып көрген. Бо айтырыг талазы-биле салбырлар эргелекчилери эштер Федор Кочук-Кара, Шарап Содунам-оол оларның илеткелдерни болгаш көдээ ажыл-агый талазы-биле доктаамал комиссияның эдеричи илеткелин дыңнаан. Совхозтуң бо ийи салбырлары тоску беш чылдың доозукчу чылында часкы тарылганы чогуур үезинде бедик агротехниктиг деңнелге чоруткаш, чаагай дүжүттү өстүрүп алырынче кичээнгейни угландырган.

Механизаторлар, тараажылар часкы хову ажылдарынга белеткелди хынамчалыг кылдыр талазы-биле эвээш эвес ажылдарны кылганын илеткелчилер болгаш санал берген депутаттар демдеглээн. Совхозтуң тараа культураларын, ногаа, картофель тарылгазын шуптузун бо ийи салбырга тарып олуртур. Арыг-Бажы совхозтуң эвбек дүжүт алыр эң-не тараалаң черн, ынчангаш ында ийи хову-трактор бригадазы бар. Ында механизаторларны хову турлаан таарымчалыг кылдыр септеп белеткээн.

Агаар-бойдустуң хат-кавыскалыг, соок байдалдары турзадаа, салбырның № 2 бригадазында часкы хову ажылы эгелээн. А Көк-Чыраа салбырында шык базырыщкыны дооступ турар болгаш 110 гектар шөлге часкы аңдарылганы чоруткан. Бо салбырның хову турлаанын септелгеэн Арыг-Бажындан эки. Ол ийи салбырларның кайызы-даа чүс ажыг-ажыг гектар тараа шөлдерин часкы сарыг суг-биле суггарып алган.

Ынчалзажок, кылдыган ажылдар-биле чергелештир часкы хову ажылында, техниканы чогуур үезинде белеткээрде ам-даа четпестер барын илеткелчилер-даа, депутаттар-даа шыңгыы шүүмчүлээн.

Часкы тарылганы шынарлыг чорударын хандырарынче депутаттар кол кичээнгейни угландырган. Чүл дээрге, салбырлар агрономнары шык базырып, чер чарып турар механизаторларның аразында үргүлүү чоруп, контрольдап ынаар ажылды четпес чорудуп турар. Тускай эртемниглериниң ролюн бедидер, бот-харысалганы дыңзылар талазы-биле депутаттар ынчангаш чөптүг саналды көдүргеп. Совхозта партком секретары депутат эш Базыр, көдээ Совет күүскомунуң даргазы эш Тондувай болгаш депутаттар Кандан-оол, Дугаржап, Доңгак Оюнмаа, Дотпес-оол Серенмаа болгаш өскелер-даа часкы хову ажылынга ажылдаар бүгү-ле машина-техниканы өөп ажыглаарынче база эң-кыска хуусаанын иштинде бедик агротехниктиг деңнелге часкы тарылганы чорударынче угланган ажыктыг сүмелерни, санал-оналдарны берген.

О. ТАВАА.

Хөй өрээлдерлиг чуртталга тудугларының чанынга бедип үнген кранның чоогунга чүүктер дажыглаан машиналар көөп доктаап, аар тудуг кезектерин дүжүрүп-ле тур. Бедик кран алган чүгүн бажыңнарның үстүү каттарынче үндүрүп, тудугжуларның ажылын шуудадып-ла турар болду. Кранны чогум кым башкарып турар чүве ирги деп айтырыг сагышка кире дүштү.

— Шынап-ла бо кончуг адан теве дег улуг чаагай эттi чогум кымнар башкарып билир кылдыр өөренип алганы маңаа келген кижилериниң кайызы-даа сонуургавас боор чүве-ле болгай, силер ону харын канчап айтыра бердиңер— деп, бригадир эш Белоусов сонуургай-дыр.

— Ол ам дораан дүже халып келир, бистиң кранчывыс Клава Салаваева шалыпчы-ла кижи-дир. Ооң ачызында хамык-аар тудуг кезектерин, хөй зуйбуну мынча каттарлыг бажыңче канчап дажыглаар боор—деп, бир тудугжу немеп бар чоруур аразында, бедик сынныг аныяк кижи чанывыста чеде хонуп келген, арнында часкы хүннүң оттары чайнаан, хүлүмзүрээн тур.

ЧУРУКТА: Клава Салаваева Кызылдың улуг тудугларынга дорт чыл ажыг үеде ажылдаан. Бедик мергежилдиг бо ажылчын найысалалдың 12 дугаар болгаш өске-даа чаа туттунган кварталдарында бажыңнарны ажыглалга киирериниге шалыпчы үлүүн киргеен беш чылдың шалыпчызы.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ДАГ-ДҮГҮ

Бистиң республикада, харын-даа бүгү чуртувуста «Тыва даг-дүгү» комбинаттың ат-сураа калбарган. Бистиң чуртувустуң девискээринде Баженовск, Киямбаевск, Джетыгоринскиде даг-дүгүн база казып болбаазырадып турар. Оларның иштинден Уралда Баженовск курлавырларның хөйүнүң талазы-биле эң-не улуг рудник. Тываның Ак-Довуракта даг-дүгү казар рудниги болза даг-дүгүнүң узун удазынныг, эң бедик сорттуг даг-дүгүнүң хөйүнүң талазы-биле Совет Эвилелинде бирги черни эзлеп турар. Уралда Баженовскиниң даг-дүгү-биле деңнээрге, Ак-Довуракта даг-дүгүнүң узун удазынныг сорттары 2 катап, бирги сорт 9 катап, а ийги сорт 3 катап хөй боор турар. Ак-Довуракты даг-дүгү казып тып турар рудниги болза Барыын-Хемчик районнуң девискээринде, район төвүнден 4 км хире черде турар. Рудниктиң шөлүнүң узуну 3500 метр, а доораз 200-тен 500 метр ажыг. Рудниктиң төвүнге бедип үне берген турган кожагар даг, ооң чоогунда кожа кожагарларның эң-не бедик турган чүве. Ам ол кожагар чок. Ону шагда-ла даг-дүгү арыглаар фабрикаже төндүр чүдүрүпкен болгаш карьерниң азы рудниктиң оңгарының ханыы амгы үеде 100 метр ажыг.

Даг-дүгүн канчаар казып, арыглап ап турарының дугайын эң-не кысказы-биле, эң-не бөлүүү-биле чугаалаарга мындыг. Баштай чер картын күчүлүг экскаваторлар-биле казып ускаш, 27 тонна чүк чүктээр Белаз деп улуг машинадарга чүдүргеш, даг-дүгү чок черже аппарып төп турар. Ооң соонда хая-даг үттээр улуг, биче өрүмнер-биле 6-24 метр ханы болгаш 20 см чоон чудук хос хире бээр алгыг үттерни ожук даштай үттегилээш, частыр будүмелдер-биле хая-дашты буза тепсиптер. Буза тепсип каан даш, довуракты демги экскаваторлар-биле ускаш, даг машиналарына (Белаз—540) чүдүргеш, УСК — үүрмектеп сорттаар комплекс дээр дээрбелериниң бункерлеринге барып уруптар. Баштай улуг-биче даштарны ангылап сорттаар машина-чайгыышты дамчып эрткен соонда эң улуг хаяларны чаактарлыг дээрбеге уй, чуура кыстырыптар, оон үнген даштар элээн каш конустуг дээрбелерге чоорту үүрмектелдир чуура дээрбеледип эртер. Дээрбелер бүрүзүнүң-не мурнунда турар чайгыыштар улуг-биче даштарны ылгап, улуг даштарны дээрбелерже, а бичии даштарны довурак кургадыр печкаларже конвейер дээр резина ленталар дамчыштыр чорудуп турар.

Дээрбелеттиген бүгү-ле сай, довурак улуу 2 каът бажың дег кургадыр печкаларны дамчып эрткеш, фабриканың арыглал цехинге базар. Аңаа барган даг-дүктүг даш-довурак күчүлүг улуг чайгыыштарның дузазы-биле доктаамал аңгыланып турар. Ол чайгыыштарның кырында кылып каан улуг чоон хоолайлар болза күштүг эгаарның дузазы-биле даштан аңгыланы бергеи даг-дүктерни доктаамал соруп аппарып турарлар, а арткан даштар чайгыыштарның ийленчек четкилериниң кырын кулу чуглуп баткаш, дараазында үүрмектээр дээрбелерже соксаал чокка төктүп кирип, чуура дээрбеледттинип турарлар. Шак ындыг дыка хөй чайгыыштарны, конустуг болгаш докпактарлыг дээрбелерни эрткен соонда даштар бүрүү-биле чуура дээрбелеттинип каар, а даг-дүгү даштардан аңгыланы бээр. Хоолайлар дамчыштыр соруп алгаш барган даг-дүктериниде дыка хөй довурак, кум-сай бар болгай. Оларны довурак, кум-сай арыглаар тускай машиналарның дузазы-биле арыглап кааптар. Арыглап каан даг-дүгү циклоннарга барып чыглып турар. Ооң соонда даг-дүгүн кончуг нарын улуг-биче характарлыг янзы-бүрү шишкинрлерни дамчыштыр оттүрүптерге ол узун-кыска аайы-биле аңгыланып, аңгы-аңгы сорттарга ылгалы бээр. Аңгы-аңгы сорттуг даг-дүгүн дыдар машиналарга хөй дүгү дег кылдыр дыттырыптар. Арыглап алдынган даг-дүгү бок-сүрээлиг, сайлыг-кумнуг болбазын дээш сорттар бүрүзүн лабораторияга тускай аппараттарның дузазы-биле доктаамал хынап турар. Арыг алдынган даг-дүгүн савалаар машиналар шоодайлап, шоодайлар аксын дуй даарап, таңмалап турарлар.

Даг-дүгү шаанган бээр кижилерге билдингир апарган казар байлактарның бирээзи, аажок быжыг, эң-не чинге удазыннарга дыттына бээр аргалыг будүмел болур. Даг-дүгүн эрте бурунгу Грециянга ажыглап эгелээн. Грек дыл кырында даг-дүгүн «асбестос» азы «кыппас үүл» деп аваап турган. XIX векти төнчүзүнден эгелеп даг-дүгүн дыка хөй техниктиг ховар материаллар кылыр алырынга ажыглай бергенде даг-дүгүнүң үлетпүрү кончуг шапкын хөгжүлдеп алган. Амгы үеде даг-дүгүнден кылыгларның ассортиментизи улам көвүдеп, даг-дүгүнден 3000 ажыг санныг аңгы-аңгы эт-херекселдерни кылып ап турар. Узун удазыныг сорттар пөс-таавы кылырынга хереглеттинип турар. Даг-дүгүнден кылган дыка хөй пөс-таавы кылыгларын болгаш өске-даа хереселдерни ужар-чүүл үлетпүрүнде, машина тудуунда, демир-орук, автомобиль болгаш далай транспортунда калбаа-биле хереглеп турар. Даг-дүгүнден тускай плиталар болгаш нарын чараш материаллар кылгаш, бажыңнарның иштики, даштыкы хаасталгазын кылып турар. Даг-дүгү холун кылган резиннерни суг, бус дамчыдар хоолайларның өөриилдер-биле тудуштурар кожугларының аразынга кылыр чымчак сыскыыш кылдыр ажыглап турар. Даг-дүгүнүң чамдык ховар сорттары атом техниказынга болгаш улетпүрүнүң өске-даа онзагай адырларында хөй-биле ажыглаттынып турар. Химия заводтарынга даг-дүгү чүнүң-биле-даа солуттуумас, кислотага, эзилдириглерге, үрелбес база газка удур эң-не быжыг материал болур.

Даг-дүгүнүң артынчы продукциязы 1900 градус чедир изинге тоовас, өртке быжыг туйбулар болгаш даг-дүгү цементизин кылырынга ажыглап турар.

Тыва даг-дүгүн Совет Эвилелинин 10 ажыг хоорайларының заводларынче чорудуп турар.

Салчак СЕНДАА.

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың ажылчыны.

АЖЫКТЫЫН БЕДИДЕР

Специалистиң сүмези

Минералдыг чемишчидилгелерни ажыглаары — көдээ ажыл-агый культураларының дүжүткүүн бедиринің бир кол үүлү болур. Республиканың тарыга шөлдериге минералдыг чемишчидилгелерни төгери чыл бүрүде көвүдеп турар. 1971 чылда 7,3 муң тонаны төккен болза, бо чылын 20 муң тонна хире минералдыг чемишчидилгелерни төгер. Чемишчидилгени хойу-биле хереглеп турар чорук оңу төгериниң хемчээли, хуусаазы дээн шыкаш айтырыгларны эртем ёзүзү-биле көөрүн ажыл-агыйларның тускай эртемниглериндеи негеп турар. Чемишчидилгелерни тус черниң хөрзүн, бойдус болгаш организастыг факторларыл барымдаалап шын төгер чорук чогумчалыг үре-түүнелди бээр.

Тываның хөрзүнүде иринди кара довурак чедишпезиндеи азоттуг болгаш фосфорлуг чемишчидилгелер аңаа бирги ээлчегде хереглеттинип турарын шинчилелдер тодараткан. Ынчалза-даа түс-түс культураларга чаңгыс аай чемишчидилгелер негеттинмес: кара хөрзүнүг черге тараан кызыл-таска фосфорлуг, а кукурузага азот-фосфорлуг чемишчидилгелер керек. Борбаандылаан ийи дакпыр суперфосфатты кызыл-тас шөлүнүң гектар бүрүзүнге 40—60 килограммны одуруглай төгерге, эң-не бедик дүжүттү берип турарын агрохимлабораторияның хөй чылдарда янзы-бүрү хөрзүнүргe чорудуп келген дуржулгалары көргүскен.

ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг, «Кызыл тараачын», «Саян» совхозтарның кара довурактыг хөрзүнүнге чоруткан дуржулгалар ол шөлдериң гектар бүрүзүнге 40 кг борбаандылаан суперфосфат төгерге, гектардан 2,2—2,4 центнер немелде дүжүт алдынар дээрзин көргүскен. Бүгү чарыгдалдарының бир рублинге арыг орулга 3,23—3,62 рубль болган, а чемишчидилгелер ажыглааныныңа 1 рубль чарыгдалыга 5,20—5,60 рубль чедир арыг орулга алдынган.

Аңаа кара хөрзүнүг черниң гектарына 60 кг борбаандылаан ийи дакпыр суперфосфатты төгери эң-не кампалгалыг болган. «Революцияның чалбыжы», «Кызыл тараачын» совхозтарга чемишчидилгени ол хемчээл-биле төгерге, гектардан дүжүттүң ортумак немелдези 3,5 центнер болган, бүгү чарыгдалдарының 1 рубль хемчээлинге 4 рубль 54 көпеек арыг орулга, а чемишчидилгелер ажыглааныныңа 1 рубль чарыгдалыңа онаалтыр 6 рубль 24 көпеек арыг орулга алдынган.

Кара-хүрен хөрзүнүг черниң гектарына борбаандылаан ийи дакпыр суперфосфатты 40 кг-ны төгери таарымчалыг болган. Каа-Хемниң «Тиилелге» колхозка кара-хүрен хөрзүндеи немелде дүжүт гектардан 2 центнер алдынган, а бүгү чарыгдалдарының 1 рублинге онаалтыр арыг орулга —2 рубль 95 көпеек болган. Бүгү-ле хөрзүнүргe, а ол шыкаш тараа аймаан тараан соонда хүрең болгаш куу-хүрең довурактыг хөрзүнүргe бүгү-ле үнүштериң тараан соонда, фосфорлуг чемишчидилгени одуруглай төгериниң ажыктыы эвээжээр. Бо чорук үнүштүң азот-биле кошкак хандыртынганындан болуп турар. Ындыг таварыгада борбаандылаан ийи дакпыр суперфосфатты азоттан болгаш фосфордан тургустунган аммофос-биле солуза чогуур.

Куу-хүрең довурактыг хөрзүнүңүң гектарынга аммиак селитразын 100—130 кг кылдыр төгери эки түүнелдерни берип турар. ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозка гектарга аммиак селитразын 130 кг, борбаандылаан ийи дакпыр суперфосфатты гектарга 40 кг кылдыр төккениниң куу-хүрең довурактыг черге кызыл-тастың гадан ортукак немелде дүжүдү 3,8 кг болган, азы 1 рубль чарыгдалга хамаарыштыр 2 рубль 12 көпеек орулга алдынган.

Фосфорлуг чемишчидилгени одуруглай төгер чорук үрезиниң шынарын экижидер болгаш оңа быжарын 5—7 хонук эртеледир дээрзин кылган шенелде көргүскен. Ынчан борбаандылаан ийи дакпыр суперфосфатты куруктурган черге кызыл-тас тарыырда одуруглай төгери — республикага тарааның иишки чыылдазын көвүдеиринге чугула чүүл болур. Республикада 100 муң гектар куруктурган шөлдер бар, а оңа гектар бүрүзүнге 40 кг суперфосфатты одуруглай төгерге, 1 гектардан-на 2 центнер немелде дүжүт алдынарын барымдаалаар болза, чылда 20 муң тонна дүжүттү немей алыр-дыр бис.

Ылаңгыя калийлиг чемишчидилгелер күскү доңатка хуку-руза-ның шыдамык чорууң бедидер. Ынчангаш ол чорук кукурузаны элээн орай хуусаада ажаан алыр арганы бээр. Минералдыг чемишчидилгелерни хөрзүнге төгериниң нормазын база аргазын хөрзүнүңүң үнүш-дүжүткүр чорууң, тус черниң бойдус байдалын барымдаалап дожтаадын турар ажыл-агыйлар дыка хөй немелде дүжүттү ап турар. Бии-Хемниң «Кызыл тараачын» совхозу минералдыг болгаш органиктиг чемишчидилгелерни чөп ажыглап турарындан өөлүг дөрт чыл дургузунда тараа болгаш өске-даа культураларның дүжүдүн дыка бедиткен. 1969 чылга чедир ол совхоз дүжүтке эң таарымчалыг чылдарда безин гектар бүрүзүнден 15 центнер дүжүт ап турган болза, а агаар-бойдузу таарымча чок 1972 чылда — кызыл-тастың 28 центнер дүжүдүн гектардан алган. Ажылагый оон 927.106 рубль орулгалыг болган. А кандааштыныт 1974 чылда органиктиг болгаш минералдыг чемишчидилгелерни чөп ажыглап, агротехниканы сагаанындан гектар бүрүзүнден 17,3 центнер кызыл-тасты ажаан алган. Кызыл-тасты тарыырда, 229 тонна борбаандылаан ийи дакпыр суперфосфатты одуруглай төккен. Ынчангаш үнүш ажылыпдан совхоз 431 муң рубль арыг орулгалыг болган, азы чемишчидилгеге чарыгдаттынган рубль бүрүзүнден 3 рубль орулга алдынган. Ындыг чижектер «Саян» совхозта, Каа-Хемниң «Тиилелге» колхозунда болгаш республиканың өскеде-даа чамдык ажыл-агыйларында бар.

Ынчаала-даа чамдык ажыл-агыйлар чемишчидилгелерни ажыглаарынче кошкак кичээнгей салып турар. Колхоз, совхозтарда үрезин чаштырбышаан, суперфосфат төгер тускай сеялкалар турбуже, чамдык агрономнар ол ажыктыг методту чедир үнелевейн турар. Түгле складка чыттырбазы-биле чемишчидилгелер төгер чүүлдер база бар. Чөөн-Хемчик районнуң «Искра» колхозу (даргазы Д. Настык-Доржу, кол агроном К. Ховалыг) сугтаттыг 540 гектар шөлүнге 190 тонна борбаандылаан ийи дакпыр суперфосфатты төккен, азы гектар бүрүзүнге — 3,5 центнер болган. Ынча чемишчидилге-биле 4700 гектар шөлүү гектар бүрүзүнге 40 килограммны төп турган, чемишчидип, гектар бүрүзүнден 2 центнер немелде дүжүттү ап болур турган-дыр. Хереглеттөк турбуже, эрткен чылын бо ажыл-агый 390 тонна минералдыг чемишчидилгени шөлүү сугтарар мурнунда төккениден ай ажыг үе иштинде хөрзүн кырынга ол чемишчидилге коступ чыткан. Ындыг ажык чок ажылды Чөөн-Хемчикте «Октябрь 30 чылы» колхоз, СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг, «Барлык» совхозтар болгаш өске-даа ажыл-агыйлар кылып турар.

«Өөк» совхозтуң удуртукчулары боттарының ажыл-агыйжы эвес чоруун чажыраары-биле азоттуг болгаш фосфорлуг чемишчидилгелерни холаан, хар кырынга төккен. Оон кандыг ажык үнер боор! Хар суубиле кады ага берген.

Ажыл-агыйларның удуртукчулары, чер ажылының тускай эртемниглери чемишчидилгелерни шөлге төгериниң аргаларынче, оңа хуусаазын сагыырынче кичээнгейни күштелдирер болгаш агрохимия лабораториязының тускай эртемниглери-биле сүмележип ажылдаар ужурлуг.

А. АХМЕДОВ,
республиканың агрохимлабораториязының улуг агрохимиги.

Н. НОСОЧЕНКО,
агрохимлабораториянның улуг агроному.

МАГАЛЫГ-ЛА БОЛДУ

Бай-Тайганың «Кара-Хөл» колхозу кадыр-берт, ырак черде турар. Оңа ажыл-агыйының хөгжүлдезинге орук, харылзаның кайы хире чугулазын чугаалаан-даа хөрээ чок. Ол колхозтуң девискээринде Хөнделең-биле Алаштың аразында эң берге Кыдыкы Артты чон Чолалыг хөвүнүң аксы-биле оюп эртер. Чолалыг хөвү аксында Алаш хемниң суунда үскен чалым хаялар бар. Ону эртерде аттыг кижи безин озал-ондакка таваржып турган Кадыр-Одуруг деп кызаа, берт чиңге одуруг-биле чөрүүр. Чөөкта чаа «Кара-Хөл» колхозтуң баштаар чери ол орукту эде кылырының хемчээн алган. Ол берт черни чаа тевискеш, дескилеп, алгыдып, сайлап каапкан. Ам ол орукта машиналар маңнажып турар, магалыг-ла делгем, дескии апарган. Орукту кылырынга «Тыва даг-дүгү» комбинат улуу-биле дузалаан. Частыр үүлдүг, чепсен-херекселдиг келгеш, комбинаттың ажылдаачылары, ылаңгыя өрүмнекчи З. Доржу шудургу ажылдаан.

База ол ышкаш кара-халчүлер апрельдиң баштайгы хүннеринден эгелеп Алаш хемни кежир көвүрүг тудуп эгелээн. Көвүрүгну апрель 15-те ажыглалга киирер деп соруга салып алган ажылдап турганнар. Ол ажылга хүннүң-не 100 ажыг кижи, 15 автомашина, 5 трактор киржип турган. Көвүрүгну таарымчалыг черде тургускан. Хемни кежир 7 оңгача кылгаш, долдур сай ургаш, оңгача бүрүзүн ийи-ийи чудук-биле өөргалапкан. Колхоз баштаар чери (даргазы эш Кошкар-оол), партия организациязы (секретары эш А. Адыгбай) ажылды эни организастаанындан көвүрүг тудуу бирги хүннеринден эгелеп шуудай берген. Чон ол ажылга бедик көдүрүүшкүннүг кириишкен. Бызаңчылар Норбужап, Борбак-оол, Бырдан, чолаачылар Чурай Хертек, Дадар-оол, Дамдынчап, трактористер — Кызыл-оол, Адыг-оол, дарган Белек-оол олар хүннүң маадырлары боп эрестиг ажылданнар.

Күжениишкинниг болгаш организастыг ажылдың түүнелинде көвүрүгну чогуур хуусаазындан эрте ажыглалга киирген. Ол дээрге кара-хөлчүлерниң Тиилелгениң 30 чылынга күш-ажылчы белээ болган.

Х. САМДАНЧАП.

ЭРТЕМ, ТЕХНИКАДА ЧАА ЧҮҮЛДЕР

Орел хоорайда Нивелетмаш (чиик эт үлетпүрүге машина тудуунуң эртем шинчилел институду) нарын булгаарны будуур болгаш кургадыр тускай агрегатты чогаадып кылган. Агрегат бир шак иштинде 300 кешти эрттирер. Оларны Грибановскийниң машина тудуунуң заводу мөөнү-биле үндүрүп эгелээн. Ук агрегаттың тургузуу мындыг: транспортёр алгыны демир четки кырынга чада салгаш, тудуп турда, шеткалыг механизм будукту аңаа чедиштир чаап каап-тар.

Ооң соонда алгыны герметиктит (агаар кирбес кылдыр ыяк дуглаан) хааржакка кургадыр. Алгыны ынаар сугары болгаш уштуру механизастаттынган. Бичии көзенектен алгының канчаар кургап турарын хайгаарап турар.

Ол машина шевергин, ажыглалга тергиин эптиг. Ону шиңгээдип алза күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү кончуг улгадыр, продукцииның шынары экижиир болгаш будук чарыгдалыга хумагалыг.

* *

Москва хоорайда улус ажыл-агыйының улуг делгелгезинде «Көдээ ажыл-агыйны механизастаары болгаш электрижидери» павильонда «Комплекстиг машиналарны — фермаларга» деп тематиктиг делгелге көрүкчүлериң кичээнгейин хаара тудуп турар. Ында кол черни мал ажылын комплекстиг механизастаарының ажыктыы эжелеп турар.

Бичии-бичии өрээлдиг кажааларга инектерни тургузу азыраар кылдыр кылган сүт бүдүрериниң комплекстери эң ажыктыын көргүскен. Чижээлээргe, Латвия ССР-ниң «Олайнэ» совхозта ындыг комплексте 600 инекти тудуп турар. Бир инек ортумаа-биле чылда 3,5 муң литр сүт бээр. 1 ц сүттү бүдүрериңе 1,89 кижишак чарыгдал үнер. Москва областында «Красная пойма» совхозта ындыг комплексте ийи катап хөй саныг инектерни тудуп турар. Бир инектен 4,5 муң литрни албышаан, 1 ц сүт бүдүрериңе 1,65 кижи-шак чарыгдалдыг.

«Маяк-6» деп 6000 хаван азыргар ферманың чем белеткээр цегинің македи база онза. Ол херексел бедик шынарлыг чем холуксаалары белеткеп турар. Автоматтың бир хонукта бүдүрүкчүлүү ийи ээлчеглиг ажылдап турда 55—60 т. Аңаа дөрт кижи ажылдаар. Чылда 4 муң рубльдиң орулгазын бээр.

Инекти сатташ, сүдүн транспорттуг магистральче дамчыдар чартык автоматчыткан саалда аппарадының чанындан чон ыравас. Ол херексел электроннуг типтиг автоматчыткан башкарылгалыг. Аңаа үүгле 2 кижи ажылдаар.

Бо бүгү кайгамчыктыг техниканы мал ажылыга ажыглааргa орулгалыы ону шын тургузуп, эптеп алырындан база шынарлыг эдилээриниден хамааржыр.

Кызылдың № 14 механизация участогунуң бульдозериз Николай Тимофеевич Семенов «Социалистиг чарыштың тиилекчизи» хөрек демдээниң эдилекчизи. Мурнакчы бульдозерист ам Кызылдың тудуг объектилеринде ажылдап турар. Ол коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы. Ам 1976 чылдың үүүнде ажылдап турар.

Николай Тимофеевич коллективте партия организациязының бюро болгаш улусчу контроль бөлүүнүң кежигүнү. Хүлээнгеи хөй-ниити ажылынга идепкейлиг киржип келген.

ЧУРУКТА: Н. Т. Семенов.

А. СОДУНАМКЫҢ фотозу.

ИДЕГЕЛДИ БАДЫТКААН

— Районнуң амыдырал хандырылга комбинадының директорунга ажылдазыңарза кандыгыл? Хоочун коммунист силерге ол ажылды дагзыр деп дугуруштувус.

Райком секретарының ол чугаазы Өлаай Еңзаковнаны кезек боланырынче албалапкан. Ол сөөлгү 8 чыл иштинде көдээ Советтер даргалап чораан. А каш ай бурунгаар Кызыл-Чыраа көдээ Совет күүскомунуң даргазы Ө. Маадыны пенсиже үлээн. Ай, квартал планнарын үргүлчү чедир күүсетпес, ажыг-биле чугаалаарга, ажылы сулараан комбинатты башкарарын аңаа дагзыр деп СЭКП райкомунуң бедик бүүрелин күүседир дээш, бүгү күжүн харамнанмайн, кызып ажылдаарын дуржулгалыг коммунист шиитпирлээн.

Ажылды чап-чаа-ла хүлээп алган, ол системага ажылдап чорбаан Ө. Маадыга баштайгы бергелер таваржып эгелээн: мурнундагы удуртукчунуң ажылының сулазындан ажылчыннарның сагылга-чуруму кошкак, продукцииның шынары куду, чамдык кылдыган ажылдарның өртээн квитанция чокка хүлээп алыр, баранчарының ассортиментизи куду дээш оондаа өске. Каш чыл улаштыр ажылдап чаңчыкканы эрги чаңчылдарны эдери ындыгла белен эвес дээрзи билдингир. Комбинатта партия организациязы база чок, бергелерни үүгле-дем-биле ажып эртер дээрзинге Өлаай Еңзаковнаның бүүрели улуг. Комбинаттың дуржулгалыг, мурнакчы ажылчыннары болгаш комсомол организациязы-биле сүмележип, ажыл планын тургускаш, ооң күүселдезин чедип алырыбиле үүгле директор эвес, а бүгү коллектив бир дем-биле ажылдап киришкен.

Оларга дээштиг дузаны Човунуң амыдырал хандырылга министерствозу чедиргеи. Бүдүргеи продукциияның шынарын хыкаарынче комбинатта тургустунган контролерлар бөлүү кичээнгейни угландырган. Ооң түүнелинде бүдүргеи продукциияның шынары экижээн болгаш доозукчу чылдың бирги кварталының планныг онаалдалары ажыр күүсеттиргеи. Комбинатка даараал хептериниң делгелгезин районнуң Культура бажыңынга, ажыл-агыйларга организастааны — ол коллективтиң кежигүннериниң күш-ажылчы өзүлдезиниң херечизи болган. Ажылчыннарның билиг-мергежилин бедидер талазы-биле Самагалдайның амыдырал хандырылга комбинадында ажылды багай эвес тургузуп, баш таарыыр кижини, хеп бижикчиниң Кызылче өредип чоруткан. Дуржулгалыг идик даарахчызы И. Райков болдуның мергежилинге Ч. Калзаңны өөреткен.

Ажыл-ишчи, салган соруун күүсетпээнде оожургазас комсомолчу аныяк кыстардаа, бүдүргеиниң хоочуннары-даа мында эвээш эвес. Оларга комсомол бөлүүнүң удуртукчузу Полина Ооржак, Мария Алдын-Херел, Зина Сырат, Клара Кунгаа, Менгүн-кыс Кенден, «Социалистиг чарыштың тиилекчизи» деп хөрек демдээниң эдилекчизи Чооду Дыртый-уруг болгаш оон-даа өскелер хамааржыр.

Коммунист. Ол бедик атка Самагалдайның амыдырал хандырылга комбинадының директору, дуржулгалыг удуртукчу Өлаай Еңзаковна Маады төлептиг ажыл-ижи-биле бараан боп чоруур.

Ю. ВЛАДИМИРОВ.

Тес-Хем район.

ДЕЛЕГЕЙ БО ХҮННЕРДЕ

СОВЕТ УЛУСТУҢ УЛУГ ТИИЛЕЛГЕЗИ

Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң 30 чылының байырлалы бүгү делегейге кайгамчык улуг сонуургалды өскүткен. Делегей парлалгазының кичээнгейиниң төвүнде — Кремльдиң Съездилер ордузунга болган байырлыг хуралга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежневтиң чугаазы. Чугааны Болгарияда, Венгрияда, ГДР-де, МАР-да, Польшада, Чехословакияда долузу-биле парлагылаан. Өске хөй-хөй чурттарның солуннары ооң делгереңгей допчулалдарын киирген.

ВАРШАВА. Чогум-на харын Совет Эвилелинин Коммунистиг партиязы совет улустуң тиилелгезиниң хөй-аът киришкизи болгаш организакчызы болган, ук тиилелге тайбынның болгаш социализмниң идеяларының маңнайлыг чаагай тиилелгези болган болгай деп, Польшаның «Трибуна люду» солуну айыткан. Гитлерлиг Германияны ашкан Тиилелгениң 30 чыл ою чер бөмбүрээнин бүгү депшилгелиг күштериниң ниити интернационалчы байырлалы кылдыр демдеглеттинип турар деп, ПКАП ТК-ның органы онзалап айыткан.

ПРАГА. Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң улуг Тиилелгезиниң түүнелинде Европаның улустары фашистиг кулданыгдан хосталып үнген, ынчангаш төөгүүнүң дуржулгалары бистерни тайбың дээш демиселди күштелдиреринде хүлээдип, дайынның кыжаныгларын бүрүү-биле чайладыр дээш бүгү үүлдү кылырынче албадап турар деп, Чехословакияның «Руде право» солуну Л. И. Брежневтиң чугаазын тайылбырлавышаан, бижээн. ЧКП-ниң удуртулгазы-биле Чехословакияның улузу ол кайгамчыктыг түүнелдерни чедип алырынга болдунуң салыышкының киргенинге чоргаарланып турар бис деп, үүлде чугаалап турар.

БЕЛГРАД. Кремльдиң Съездилер ордузунга болган байырлыг хуралга Л. И. Брежневтиң чугаазының дугайын ынчатпышаан, Югославияның «Политика» солуну дайын чорудулгаларының үүгле совет улустуң салым-чолу эвес, харын база бүгү кижи төрелгетеннин салым-чолу шиитпирлеттинип турган кол чери болур совет-герман фронтунуң ужур-дузазын ында үнелеп көргенин маргыш чок чүүл кылдыр алап турар.

БЕРЛИН. Фашизмни чылча шапкан чорук хөй-хөй улустарның амыдыралынга ханы истерни арттырып каан, делегейниң хевир-шинчизин өскертпикен дээрзин СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежнев айыткан деп, «Нойес Дойчланд» солун бижип турар. Онза чылыг болгаш чүректиң алыс ханызындан үнген сөстери-биле Л. И. Брежнев Тиилелгениң улуг байырлалын таварыштыр дайынның хоочун кижилеринге, маадыр фронтучуларга, партизаннарга, чажыт демиселдиң киржикчиларинге, тылдың чүткүлдүг ажыл-ишчилеринге, тиилелгелиг байырлалдың өөрүшкүлүг шагын боттарының дери болгаш ханы-биле чоокшулаткан бүгү-ле кижилерге байыр чедирген деп, үүлде демдеглеп турар.

УЛАН-БАТОР. Чогум-на харын бистиң улуг оюнуувус — Совет Эвилели фашизмни чылча шапкаш, делегейниң улустарын кулданыгдан камгалап алган деп чүвени моол улус сактып билип турар деп, «Моолдуң медээлери» солун бижип турар. Социализмнин делегейде бир дугаар чурттунун ол улуг маадыр шылгаралы кижи төрелгетен төөгүзүнге кезээ-мөңгези-биле кирген.

ВАШИНГТОН. «Вашингтон пост» солун Л. И. Брежневтиң чугаазын «чугула чугаа» деп үнелеп көрүп турар.

Совет Эвилели дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырарының политиказын барымдаалап турар дээр дугайын Л. И. Брежневтиң чугаазы база катап хереченгеи турар-дыр деп, «Нью-Йорк таймс» бодунуң талазындан демдеглээн. Күүгелериниң шериг белгелелдерин кызырар дугайында тодаргай дугуржулгаларны чедип алырының эргежок чугула чорууң совет удуртукчу онзалап демдеглээн деп, солун оон ынай бижип турар.

ПАРИЖ. «Л. И. Брежнев: Хамыктың мурнунда чавырылдырыышкын» деп мындыг эге-биле «Котидьен Де Пари» солун СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының чугаазының делгереңгей тайылбыр допчулалын парлаан. Ол чепсегленикинин дүжүрер дугайында тодаргай дугуржулгаларны чарары дээш туржып, а ол шыкаш ниити Европаның таарыштыр чогужуп турар кеды ажылдажылгазы делегейиин өске-районнарынга улегер-чижек болган турар уйурлуг дээрзин демдеглээн деп, солун айыткан.

БОННН. Кремльдиң Съездилер ордузунга болган байырлыг хурал Совет Эвилелинде Тиилелгениң 30 чыл ооңга гураскаатган байырлалдарының эң бедик чадазы болган деп, «Франкфуртер Альгемайне» солун бижип турар.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының демдеглээни-биле алырга, делегейниң чаа даайынының кыжаныы аткаар чылып чоруткан-дыр деп, «Ди Вельт» солун онзалап демдеглээн.

БЕЙРУТ. Фашизмни ашкан Тиилелгениң бо оюн бүгү делегей демдеглеп турар деп, Ливанның «Ал-Нида» солуну бижээн. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының чугаазын делгереңгей-биле тайылбырлаан, ук солун бистиң үевисте улустарның хосталгалыг шимчээшкинин базып каар дээр оралдажыышкыннар буурап дүжер дээн ооң сөстерин солун онзалап демдеглээн.

Үүректиң ханызындан, найыралдыг байдалга

БЕЛГРАД. (СЭТА). ЮСФР-ниң Президентизи, ЮКЭ-ниң Даргазы И. Броз Тито май онда СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы К. Т. Мазуровту хүлээп алган. К. Т. Мазуров Югославияны хостаанының болгаш фашизмни ашкан Тиилелгениң 30 чыл ооң байырлаарынга киришкен совет партия-чазак төлээлерин баштап чораан. Үүректиң ханызындан, найыралдыг байдалга үргүлчүлелдиг беседа болган. Беседа соонда И. Броз Титога СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң төөгүлүг хүнү долбаштыр байырлыг чагазын дамчыткан болгаш «1941—1945 чылларда Ада-чурттуң Улуг дайынынга Тиилелгениң үжен чылы» деп юбилей медалын тывыскан. Ол СЭКП ТК-га изиг өөрүп четтиргенин илереткен.

СОВЕТ ПАРТИЯ-ЧАЗАК ТӨЛЭЭЛЕРИ ЧАНЫПКАН

БЕЛГРАД. (СЭТА). Югославияны хостаанының болгаш фашизмни ашкан Тиилелгениң 30 чыл ооң байырлаарынга киржиринче чалааның ёзугаар аңаа барып чораан СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы К. Т. Мазуровка баштаткан совет партия-чазак төлээлери май 10-да Төрээн чуртунче чорупканнар.

ЮКЭ ТК-ның Президиумунуң Күүсекчи Комитединиң даргазы В. Срзентич, ЮСФР-ниң Эвилелдиң Күүсекчи вечазының даргазының оралакчызы Б. Шефер, албанның өске-даа кижилери Белград аэродромунга төлээлерни удээн.

АК БАЖЫҢГА

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Майның тоста ССРЭ-ниң АКШ-та элчини А. Ф. Добрынин Ак бажыңга баргаш, АКШ-тың президентизи Дж. Форд-биле ужурашкаш, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң делегейниң ийиги дайынының доозулганындан бээр 30 чыл ою-биле холбаштыр улустарга, парламентилерге болгаш чазактарга кыйгырыын дамчыдып берген.

Оон-биле кады СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежневтиң гитлержи Германияны ашкан Тиилелгениң 30 чылынга холбаштыр аңаа чоруткан байырлыг телеграммазының текизин президентиге база дамчыткан.

Президент Форд бодунуң талазындан бо төөгүлүг хүнү таварыштыр совет улуска, чазакка болгаш СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежневтин бодунга америк улустуң өмүнээзинден болгаш бодунун-даа байырын чедирип, эң эки үүлдерни күзээрин совет элчиндеи дилээн.

Ол-ла хүн элчин А. Ф. Добрынин АКШ-тың төлээлекчилер палатазының спикер-даргазы К. Альбертке кыйгырыгны база дамчыткан. Ол ышкаш ук кыйгырыгны АКШ-тың оралакчы президентизи АКШ-тың сенадының даргазы Н. Рокфеллерге база дамчыткан.

Ярмарка ажыттынган

БЕЛГРАД. (СЭТА). Югославияның автономнуг храйы—Воеводинаның төвү Нови-Садта аңгы-аңгы чурттарның көдээ ажыл-агый ярмарказының туктары мооң-биле 42-ги удаа киискин турар. Көдээ ажыл-агый болгаш көдээ ажыл-агыйның машиналарын кылып үндүрер талазы-биле хөй-хөй чурттарның чеднишкиннериниң көрүлдезинде делегейиңе 43 чурттарының 1500 ажыг фирмаларының болгаш организацияларының төлээлекчилери чеде берген, ында киржип турар.

ЛОНДОН. Чоокта чаа англи найысылалга ол чуртун бүгү-ле булуңнарындан 25 муң хире кижи чыглып келгеш, национал өөредилге, системазында кризистиг байдалга боттарының удурланыышкынын илереткеннер.

ЧУРУКТА: ол чыын үезинде студентилериниң чыскаалының киржикчилери «Өөредилгеге чарыгдалларны кызырбас», «Бомбалар орнуйга — номнар үндүрер»—деп, бижиглээн кыйгырыгларны тудуп алган чоруп турганнар.

И. МАКАРИННИҢ фотозу.
(СЭТА-ның фотохрониказы).

ӨНДҮР УЛУГ ТИИЛЕЛГЕГЕ ТУРАСКААТКАН

Совет Эвилелинин Маадыры Н. Гастеллонун адын эдилээн Культураның болгаш дыштанылганың парыгы кажангызындан-даа артык байырлыг шинчиде. «Хүреш» стадионда долдур олурупкан чоннуң арын-шырайлары, идик-хеви чечектериин чаражын, челээштин өңүн солуп турганзыг. «Чырык черге чурталга дээш» деп театржыткан көргүзүг эгелээлек.

Ракетаның кызыл, ногаан оттары дээрже бедип үнүптү.

— Дыннанар, дыннанар! Шупту улус дыннаңар!— деп, дикторнуң өткүт үнү чангылаптарга, фанфарлар диннирепп терлиг пионерлер «ХХХ» деп чурагайны хевирлей тургулаптарга, фанфарлар диннирепп үнген. Д. Шостаковичиниң «Төрээн чурт дыннап тур» деп ырының аялгазы хат-салгын аайы-биле кайын тура тарай берди. Тайбын, аас-кежиктиг амыдырал. Чүс бежен ажыг аныяктар «Күш-ажылдың танцызын» күүседип тур. Дайын мурнунуң чедишкиннерин, улуг тудугларын таныштырган көргүзүглер уламчылавышаан. Школачылар онгу классты дооскаш, «Школачы вальсты» күүседип, амыдыралдың эргинин артаары-биле хөглеп тур. Ол өйде өөрүшкүлүг хөглелди дүвүрээзин медээзи үзе кириптер болгаш аныяктар стадион ортузунга бөлүнчү берди.

Ада-чурт — Улуг ССРЭ-же фашистиг Германия оор ёзубиле халдаанын чарлаан Ю. Левитаниың үнүн «Ыдыктыг дайын» деп ырның хейзөт кирикчи аялгазы солуй бээрге, бөлүнүшкен аныяктар бурунгаар көргүлээш тургулапты. Стадионнуң соңгу талазындан чыскаалган солдаттар демниг базып олурлар. Ол өйде не-херээжен ажык машина кырында туруп алган, чонну демиселче кыйгырганы илдең келгеш, индир баарынга доктаай берди. Солдаттар нениң баарынга дискекке олургаш, дангыраглаашкының бердилер. Нениң айытканы холунун аайы-биле солдаттар болгаш аныяктар фронтуже кириптерге, «Чоргаар солдат чоруп орган» деп ырның аялгазы сагыш-сеткилди хайныктырып келир.

Совет кижилериң маадырлыг чоруун көргүскен көргүзүглер эгеледи. Ажык машиналар кырында Зоя Космодемьянскаяның, Александр Матросовтуң болгаш өске-даа маадырларның эрес-дидим чоруктарын сагындырган көргүзүглерни чон адыш часкап, бут кырынга туруп хүлээп алды.

Тыва эки турачыларны фронтуже үдеп турарының көргүзүглери ак-көк хемниң ушун чурттаан араттарның интернационалчы хүлээлгезинге шынчызын соглеп кээр. Эң ыладгыя аттыг эки турачының амыраа кыс-биле чарлышкыны, оларның келир үеге бүзүрели — чоннуң тура-соруун улам хайныктырар. Үдежилгениң көргүзүүндеп Совет Эвилелинин Маадырлары Х. Чүргүй-ооллуң, М. Бухтуевтың, А. Семирацкийниң, алдарлыг минометчиктер Шумов алышкыларның болгаш биске билдингир өске-даа аттарны дыннааш, эрткен дайынның эрес-маадырлыглары бистиң республикадан аттангаанынга чоргаарланыр бис.

Ада-чурттуң Улуг дайынынга амы-тынындан чарылган ооларынга мөгейишкинин көргүскен Ие ажык машина кырында чоруп олурарын көрүп каар бис. Ол индир баарынга доктаай бээрге, стадионда хамык чон бут кырынга туруп, ёзулал минутазын кылырга кым-даа, чүүдаа уттундурбааны бадыткаттынар.

Дайындан солдаттар ээп кээп турарының көргүзүглери эгелээр. Тиилеттирген Германияның туктарын халайтыр туткулаан солдаттар көстүп кээр. Олар демниг базымнарбиле келгеш, дайзынның туктарын индир баарынга октагылапкаш, соруктуг эргилгилээш чоруптарга, чон уралавышаан адыш часкап турду.

Диктор делегейниң ийиги дайыны төнгенин чарлаптарга, бичии уругну кужактап алган Хостакчы дайынчы стадионну долганды. Оон соо-биле дайынның киржикчилери орден, медальдарын кадагылап алган, чыылган чонче холдарын чайып эртилер. Совет Эвилелинин Маадырлары Х. Чүргүй-оол, Л. Ефимов, фронтучулар М. Мамаева, В. Матсон, Л. Токарева, Ф. Сайгутин, В. Китайкин, Н. Баль, эки турачылар Д. Таржаа, Б. Лама болгаш өскелер-даа бар. Стадион долдур олурупкан чон фронтучуларга байыр чедирип, а пионерлер дириг чечектерни тутсуп турган.

Катап тургузуушкуннуң болгаш маадыр иштин көргүзүглери. Партияны, күш-ажылды, найыралды алдаржыткан сөстерлиг лозунгнарбиле шыптынган ажык машиналарда күш-ажылдың маадырлары, шалыпчылары көстүп келди. Олар стадионну долганган, индир баарынга доктаай берди. «Төрээн чурт дугайында ырның» делгем, чоргаар аялгазы чангыланып турда, спортчу аныяктарның янзы-бүрү көргүзүглери чоннуң кичээнгейин хаара туда берген.

Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилеринге алдар! Совет Армияга, тиилекчи совет улуска алдар! Төрээн Коммунистиг партиявыска алдар! деп кыйгырыглар радио дамчыштыр дынналып кээрге, театржыткан көргүзүгнүн киржикчилери, бүгү чыылган чон дикминттин-биле — Алдар! Алдар! Алдар!—деп көдүрүүшкүнүг харыладылар.

В. СЕРЕН-ООЛ.

Бодун Тувинская правда

● «СЭКП-ниң XXV съездизинге төлептиг ужуражыр». Республикадан бөлүк материалдар.

● «Июнь 15— Советтерге соңгулда». Ажылчы чоннарның соңгулда мурнунуң хуралдары.

● «Социалистиг чаруштың көрүнүү». Тема аайы-биле кылган бүдүн арын.

● «Суттен бүткен хемниң ээзи». Тываның сүт комбинадының аппаратчыгы Р. У. Солодникованың ажылының дугайында Ю. Танхилевичиниң чурумалы.

● «Барлык» совхозтуң кол экономизи Л. Черепановтуң корреспонденциязы.

● «Чаажыкпаан явилер». В. Локоновтуң рецензиязы.

● Чурт иштинден, даштындан үүл-бүрү темалыг медээлер.

Күштүглер шүүлген

«Хүреш» стадиону. Байырлаадым хүннеринде тываларның шаандан бээр ынак спорту—тыва хүрештиг болур чери бо-ла болгай.

Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң 30 чылынга алдар болдурган тыва хүреш маргылдаазы база мында эрткен. Ол өөн мурнунда эртип турганындан бо удаада онзагай болган. Үш салгалдың мөгелери хүрешкен: бичии ооллар, эне шиндек мөгелер, бежен хардан ору назылыг хоочуннар. Ынчангаш көрүкчүлериниң сонуургалын улам улгаттырган.

Маргылдааның эгелээр шагы келген. Мөгелер девиири-биле чыскаалыпкан: мурнуку одуругда бичии ооллар, ооң соонда хоочуннар, үш дугаарында шилиндек мөгелер. «Дөге баарының» аялгазы чаңгыланып үндү. Мөгелер шөлче девип үнүпкен, оларга көрүкчүлер байыр чедирип, диннитиг адын часкаашкыны-биле уткаан.

Үш салгалдың мөгелериниң хүрежи үш аңгы шөлге хары угда эгелээн.

Хоочун салгалдың мөгелеринге 16 кижи хүрешкен. Оларның аразында Тыва Арат Республика үезинде каш удаа шүглүп, үжүүрлешкен 56 харлыг Макар Аскиров (Мандан-оол), республиканың сураглыг мөгелери Алексей Кумаяк, Монгуш Тукар (ийилээ Кызыл) болгаш өскелер-даа бар.

Хоочуннардан Монгуш Тукар биле Кызыл районнуң төлээзи Кама Деспижек арткан. Тукар эгин содаандан алгаш, бүттаар бодаан, ынчалза-даа баштайгы шимчээшкинде ону боттандырып шыдавайн, ийи дугаарында хөделгеш, удурланыкчызын ужур октаап, шүүлген. Үшкү-дөрткү черлерни Алексей Кумаяк биле Макар Аскиров эгелээн.

Шаннадыг черлерни алган хоочун мөгелерге республиканың спорт комитединин макталга бижиктерин, алдын корпустуг шактарны берген.

Республиканың эн шилиндек 64 мөгези хүрешкен. РСФСР-ниң спорт мастерлери Ондар Сюр-оол, Доспан Найдан-оол (ийилээ Улуг-Хем), Василий Базыр-Тараа (Кызыл район), ССРЭ-ниң спорт мастери Федор Ондар (Ак-Довурак) ышкаш ат-сураглыг мөгелер оларның аразында турган.

Бо улуг хүрешке бистиң республиканың колдуунда бүгү районнарының шилиндек мөгелери келген.

Баштайгы салыгдан эгелээш, мөгелериниң аразында шаналдыг чер дээш спортчу демисел шынгыы болган. Бо болза мөгелериниң мергежили өзүп орарын херечилеп турар. Ылангыл аныяк мөгелериниң аразындан шыырак улустар илерип үнүп, тыва хүрештиң арганларын эки билирин, күш-дамыр талазы-биле эки белеткелдиин хөйге көргүскен. Оларга көдээ ажыл-агый техникумунуң сургуулу Матвей Допуй-оол, Каа-Хемниң мөгези механизатор Салчак Даш-оол, Эрзинден келген чылгычы Сергей Ынаалай болгаш өскелер-даа хамааржыр. Үстүнде адаан аныяк мөгелер чедишкинниг хүрешкеннер.

Дөртку салыг сөөлүнде күштүглерниң күштүү дөрт мөге арткан: Ооржак Апыш-оол, Чамзырын Кой-оол (ийилээ Чөөн-Хемчик), Салчак Даш-оол, Сергей Ынаалай.

Арткан мөгелер шөлче үнүп келгеш хүрежи бердилер. Апыш-оол Чамзырынны, Даш-оол Ынаалайны октаан.

Хөгжүмнүң аялгазы-биле сөөлгү ийи шилиндек мөге девип үнүптү. Кым шүглүрүн амдыызында чугаалаары берге. Мөгенин майыы кыдырык дижир болгай, та кым октаар. Салчак Даш-оол биче мага-боттуг, ооң онаа улуг, бедик шыырак кижи. Ынчалза-даа Даш-оол келген дораан-на хепертен Апыш-оолдуң бүдүндан алгаш, арай-ла күш четпейн барды. Апыш-оол удурланыкчызын буттап алгаш, ол-ла дораан октап шыдавайн, эвээн хөй күш үндүрген сөөлүнде тиилелгелиг болган.

Тиилелгениң 30 чылынга алдар болдурган тыва хүрешке Чөөн-Хемчиктин мөгези Ооржак Апыш-оол шүүлгеш, Салчак Даш-оол үжүүрлешкен. Үшкү-дөрткү черлерни Кой-оол Чамзырын, Сергей Ынаалай эвээн. Бо мөгелерге республиканың спорт комитединин макталга бижиктерин, тураскаалдыг белектерни берген.

Ол үш хар чедир 16 бичии ооллардың хүрежинге Кызылдың школа-интернадының өөреникчизи Вася Хомушку шүүлген. Барының-Хемчиктиң төлээзи Өнер-оол Сайын-оол үжүүрлешкен. Саша Биче-оол (Кызыл), Виктор Оюн (Эрзин) үшкү-дөртку черлерни алган.

Х. ТААН-ООЛ.

ЧУРУКТАРДА: шүүлген мөгелер Монгуш Тукар, Ооржак Апыш-оол, Вася Хомушку.

В. ЧАДАМБАНЫҢ фотолары.

КЕЛИР ҮЕНИҢ АРТИСТЕРИ

«Алдын Москва Тыва черден ырак-даа бол,
Арат кижи чүрээ ышда катчы берген» деп тыва чоннуң өңнүү, шүлүкчү — Степан Щипачев 1943 чылда-ла бижээн. Шынап-ла найысылаа Москва-биле ак-көк хемнериниң чурту, Азий тову — Тываның аразынга агаар оруун дамчып чедиштак ужудар бис. Бо хүннерде Москваның дээди оореділге черлериниң си-он тыва студентилер өөренип турар.

Евгений Вахтангов аттыг театрның чанында, сураглыг Щукин училищезинде келир үениң артистери театр талазы-биле билиглерни шиңгээдип ап турарлар. Ында бистиң республикадан барган бөлүк студентилериниң уран чүүл талазы-биле удуртукчузу — сураглыг режиссёр, артист Б. Е. Захава. Ол— совет театрының аңгы-аңгы салгалдарда ат-сураглыг мастерлерин кижизиткен мергежилдиг педагог.

Тыва студиязының студентилериниң белеткээни шиилерден үзүндүлерни көөр дээш чеде бердим. Студентилериниң ажылдарын хүлээп алыры-биле Б. Е. Захава, студиязыңы удуртукчузу, доцент Т. Коптева, профессор В. Львова, чугаа техниказының башкызы С. Владимирова болгаш өскедаа башкылар чедип келгеннер. Оон аңгыда өске курстарның студентилери кайы хөй.

Студент Галина Мунзук үзүндүлерни болгаш ооң күүседикчилерин чарлап эгеледи. Бир-ле дугаарында «Чырык ынакшыл» деп шиидеп үзүндүну көргүстү. Ында Буркутту Б. Баир, Бэтисти Г. Доржу ойнап турар болду. Ооң соонда классиктиг болгаш совет чогаалдардан үзүндүлер уламы берген.

Сценада В. Көк-ооллуң «Хайыран бот» деп шиизинден Караның сценазы. Кара (Муза Монгуш) хүрен дыттан чарлып чадап, аныяк кыстың төрээн чери, ооң эргим бойдузубиле чугаалажып турар сценазы. Долгандыр бүгү-ле чүве эргим, куштар үнү дыңналгылаар. Ол өйде дерзин аажычаңныг, бай мызыуурлуг Кенден-Хуурак (Сергей Ооржак) Караны сегирип алыр. Кенден-Хуурак биле Седиптиң (Александр Ондар) сегиржин алышкыны эгелээр. Ук сцена бүзүренчиг күүсеттингенин ону көрүп олурган башкыларның, студентилериниң кичээнгейлиг хайгаараалы бадыткап турду.

Дараазында А. Чеховтуң «Анюта» деп чогаалындан инсценировка эгеледи. Студент Зоя Чооду чаптанчыг Анютаның овур-хевирин ойнай бээрге көрүкчүлер каттыржып, магадап-ла эгелээр. Эвээш өстүт, каттырынчыг аажы-чаңныг бо овур-хевир шынап-ла эки күүсеттинген.

Үзүндүлер үрүлчүлевишаан. ССРЭ-ниң Күрүне шаналының лауреаты С. Токаның «Төңгүр-оол» деп шиизинден үзүндүну студийжилер чедишкиннинг күүсеткеннер. Эрги ёзунуң талалакчызы Сандактын өөнге Төңгүр-ооллу эвиртип, холга дүжүрүп алырын оралдажып турар сцена каттырынчыг болурундан аңгыда, эн-не чоруддээлиг, ийи таланың күштериниң үскүлежин кээр, чештинишкини болгай. Бо чарын сценаның утказын студентилер илередип шыдаан. Орта Сандакты А. Ондар, Төңгүр-ооллу А. Салчак, Севилбаны К. Тас, Сержинмааны Г. Мунзук, Калбак-Кадайны З. Чооду, Семис-Ламаны В. Арантан олар ойнаанар.

Студийжилер үстүнде адаанын ажылдардан аңгыда, А. Фадеевтиң «Аныяк гвардия», Г. Брянцевтиң «Чунар-бажың», К. Кудажының «Тараа» деп чогаалдарын инсценировкалаанындан чамдык спеналарны көргүскенин сонуургап көрдүвүс. Черле ынчаш Щукин училищезинде өөренип турар тыва студентилериниң боттарының кол мергежилиниң талазы-биле чаа ажылдары тывынгыр болгаш чогаадыкчы өзүлделинин көргүскенин башкылар демдеглээр болду. Оон аңгыда демдеглексенчиг чүве — ук үзүндүлерге идик-хепти, херекселдерни, чырыкты, кааскаланы студентилер боттары таарыштыр шилип тургусканы болур.

Театр уран чүүлүнүң чажыттарын хандыр билип алырының талазы-биле быжыг билиглерни бедик мергежилдиг башкылар берип турарын тыва студентилер меңээ баш бурунгаар-ла чугаалаанар чүве. Бо удаада ону караам-биле көрүп бүзүрээш, идеелдиг салгал өзүп олурарынга чоргаарадым. Бистиң студентилеривистиң ажылын көргеш, сценаның улуг мастери Б. Захава — овур-хевириниң үрезинчигежин билип бар чыдар-дыр силер деп үнелээни таварылга эвес.

Дараазында хүн чугаа техниказының кичээлинге база чордум. Бо чугаа эртемин М. Горький аттыг театрның артизи чораан, чугаа культуразының талазы-биле мергежилдиг башкы С. Владимирова башкылап турар. Национал кадларга таарыштыр тургускан чугаа мергежилгелери, үн, дыл, эрин эдиктирер дүрген чугаалар, регистрлерни сайзырадыры дээш дыка хөй солун үүлдерни бистиң чаңгыс чер-чурттугларывыс өөренип турар болду. Чаңгыс сосбиле чугаалаарга, эстафетавысты хымнар солун алыры мени өөрттү.

М. РАМАЗАНОВА.

Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи.

ЧУРУКТА: Щукин аттыг училищениң студентилери Г. Доржу (эмчиниң ролюнда) биле З. Чооду «Эмчиниң хүлээп алышкынында» деп этюд үезинде.

Э. ДОНГАКТЫҢ фотозу.

Хертек Чүдекеевич Кудурукпай

Персоналдыг пенсионер Хертек Чүдекеевич Кудурукпай аар болгаш ургулчүлелдиг зараанының соонда, 64 харлаг чораан мөчээн. Ол, 1911 чылда Бай-Тайга районнуң Хөл сумузунга, ядыы арат кижиниң өг-бүлезинге төрүттүнген. 1930 чылдан бээр СЭКП кежигүнү. 1941 чылдан эгелээн Бай-Тайга районнуң Хөл сумузунуң даргазынга ажылдаан. 1944—1949 чылдарда райсан килдизин эргелекчилээн. 1949-тан 1952 чылга чедир областың партия школазынга өөренип, ону дооскаш, 2 чыл иштинде Бай-Тайга райкүүскомнуң даргазының оралакчызынга, а оон соонда райпо даргазынга ажылдап турган.

Х. Ч. Кудурукпай Тывага колхоз тургузукчуларының бирээзи. Х. Ч. Кудурукпай 1957 чылдан «Мурнакчы» колхозтуң даргазынга соңгуткаш, пенсиялап үнгүжеге чедир аңаа ажылдаан. Ол колхозтуң экономиказын быжыглаарынга, колхозчуларның культуразын болгаш чаа амыдыралын экижидеринге, коммунистиг ёзуга кижизидеринге хөй күштү үндүрүп ажылдан чораан.

Х. Ч. Кудурукпай мергежилдиг организакчы, билдилиг удуртукчу, идепкейлиг хөйнитичи бооп, чон аразынга хүндүткелдиг кижи чораан. Ол СЭКП-ниң Бай-Тайга райкомунуң бюрозунуң кежигүнүнге, СЭКП Тыва өбкомунуң кежигүнүнге чаңгыс эвес удаа соңгуткан болгаш Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң ийиги база үшкү чыыштарының депутады болуп келген. Ол партия болгаш Совет органнарының даалгаларын кажандаа улуг харыысалгалыы-биле күүседир чораан.

Х. Ч. Кудурукпай Ленин ордени-биле, «1941—1945 чылдарда Ада-чурттуң Улуг дайынынга эрес-маадырлыг күш-ажыл дээш», «Эрес-шүдүргү күш-ажыл дээш. В. И. Лениниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл өөнга алдар кылдыр», «1941—1945 чылдарын Ада-чурттуң Улуг дайынынга Тиилелгениң ХХХ чылы» деп медальдар-биле шаннаткан.

Хоочун коммунист Х. Ч. Кудурукпайның чырыткылыг тураскаалы бистиң чүректериваске артар.

БӨЛҮК ЭШТЕРИ.

СЭКП Бай-Тайга райкому, райкүүском болгаш «Мурнакчы» колхозтуң баштаар чери, Шуй көдээ Советі хоочун ажылдакчы, Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң депутады персоналдыг пенсионер

Хертек Чүдекеевич КУДУРУКПАЙНЫҢ

үр үеде аар зараан, мөчээнин дыңнатпышаан, ооң өг-бүлезинге база төрелдериге ханы кажыдалын илередип тур.

КАШПАГАЙЛАР ТИИЛЕЭЭН

Тиилелгениң 30 чылынга тураскааткан «Тыванын аныяктары» солуннуң шанналы дээш чанчыл болган чадаг чарыш эстафетазының маргылдаазы майның 10-да Кызылга болуп эрткен. Бо эстафета аныяктарны күш-культурага хаара тударының база бир дээштиг хевири болу берген. Болуп эрткен маргылдаага 540 спортчу киришкен.

Маргылдааның судья коллегиязы бо чылын кол-ла кичээнгейни эстафетаның шынарынче, команда-ларның көргүскен үезин экижидериниче салган.

Эстафетаның байырлыг ажыдыышкынының соонда бирги стартты 8 чыл школаларының командаларынга берген. Маңаа эн-не эки түпнелди № 12 школаның өөреникчилери көргүскеш, боттарының бөлүүнге бирги черни алганнар. Ооң соонда ортумак школаларының спортчулары күжүн шенешкеннер. Маңаа эрткен чылын тиилекчи болган № 1 ортумак школаның өөреникчилери чемпион адын база катап бадыткаан.

Ортумак өөредилге черлериниң аразында болган эстафета маргылдаазынга политехникумнуң сургуулдары шылгараан. Эн шыырак дөртку бөлүкке башкы институдунуң болгаш шериг кезээниң спортчулары чарышкан. Бирги чер дээш этап бүрүзүнге спортчу демисел шынгыы болган. Түпелинде шериг кезээниң командазы бирги черже үнген.

Тиилекчи болган командаларга «Тыванын аныяктары» солуннуң шаналдарын ол солуннуң редактору М. Өлзей-оол тывыскан. № 14 школадан эстафета маргылдаазынга хөй спортчулар киришкен, ынчангаш оларга ВЛКСМ өбкомунуң шилчиир кубогун берген.

ЧУРУКТА: маргылдаа үезинде.

В. ЧАДАМБАНЫҢ фотозу.

Телевидение

МАЙ 13-ТЕ

МОСКВАДАН

9.00—Дамчыдылгалар программазы.
9.05—«Хадыңнар чанында бажың». Эртем-нептередилгелиг фильм. Өңнүг.
9.15—«Орус аян-чорукчулар болгаш шинчээчилер». «Тәп Азияның шинчилелдери». И. М. Пржевальский.
9.45—«Бойдус-биле таныжып тур бис». Өңнүг.
10.10—В. Маяковский —«Кайгамчык ужурал». Литературага дамчыдылга. ССРЭ-ниң улустуң артизи И. Ильинский эрттирер.
10.40—«Ёзулуг ооллар».
11.40—Киножурнал (Кызылдан).
11.50—Медээлер.
12.00—«Чедип кел, тоол!». Өңнүг.
12.30—«Авамның школазы».
13.00—«Күчүлүг эвилел». Социалистиг дем-каттыштырылга чурттарының найырал, кады ажылдажылга, бот-боттарынга дузалажылга дугайында Варшава керээзинге ат салганының 20 чылынга.
13.45—«Неждановa кудумчузунда».
14.55—«Спортчу демдеглелдер». Өңнүг.
15.25—«Делегейниң улустарының уран чогаадылгазы». Өңнүг.
15.55—«Кижи болгаш хоойлу».
16.25—Чарли Чаплинниң киржилгези-биле кинолар: «Автомобильдиг дезиишкин», «Чемпион», «Ужуралдар дилекчизи».
17.30—«Үе». Информастыг программа.

КЫЗЫЛДАН

18.00—«Неаполитан ырлар». Телефильм.
18.15—Телемедээлер.
18.30—Киножурнал.
18.40—«Аяк шайны ижип ора». Дамчыдылга.
19.10—Мультфильм.
19.20—Телемедээлер.
19.30—«Улусчу контроль». Дамчыдылга.
20.00—Чарлалдар, реклама.

МОСКВАДАН

20.05—«Спортчу демдеглелдер». Өңнүг.
20.20—Концерт.
20.40—«Делегейниң улустарының уран чогаадылгазы». Өңнүг.
21.10—«Кижи болгаш хоойлу».
21.40—«Тулчуушкунга дадыгар сен». Хөй сериялыг уранчечен телефильм. 1-ги сериязы. Баштайгы көргүзүлгези.
22.50—23.00—Чапсар.
23.00—23.30—«Үе». Информастыг программа.

Редактор Б. С. ШАРАВИИ.

Агаар

Кызылдың агаар станциязының медээзин ёзугаар алырга, бөгүн республикага бүргеп, аязыр, чагбас. Барының чүк угланыышкынныг хат секундада 7—12 метр, хүндүс 12—18 метр чедир күштелир. Агаарның температуразы дүне даглыг черлерге 5—10 градус сооган, өскелеринге ийи градус сооктан ийи градус чедир чылыг болган. Хүндүс республикага 10—15 градус чылыыр.

Кызылга шокар булуттаар, чагбас. Барының чүк угланыышкынныг хат секундада 7—12 метр, хүндүс 12—18 метр чедир дыңзыыр. Агаарның температуразы дүне тик градус болган, хүндүс 13—15 градус чылыыр.

Кинотеатрларда

МАЙ 13-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Бүзүредир бижин ёзугаар куда» 9.45, 11.30, 13.15, 15.00, 17.05, 18.50, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Бөрзек» 12.25, Киноклуб «Светофор» 11.30, 15.00, «Бүзээлээшкин» (1-ги, 2-ги фильмнер) 17.00, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Текумзе» 15.00, 18.40, «Хоруглуг ынакшыл» 16.50, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Чуге дизе ынак-тыр мен» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Ынакшылдың бүлүжү» 15.20, 17.10, 19.00 шактарда.

Шагаан-Арыг хоорайның № 2 ортумак школазынга май 23-те ужуражылга кежээзи болур. Бо чылгы доозукчуларбиле ужуражылгага ук школаны 1957 чылдан бээр дооскан-нарның келирин школаның директориязы чалап тур.

1973 чылда Улуг-Хемниң Чодураа школазын дооскан-ының дугайында Сара Кызыл-ооловна Тюлюштуң № 492569 аттестадының читкенин барымдаалаан, ону бүш чок деп санаар.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ. Индекс 667000

Кызыл. Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3 ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, пропаганда киллизинин 31-75, харыысалгалыг секретарының 23-35, партийжи амыдырал киллизинин 37-13, культура киллизинин 23-54, көдээ ажылагый киллизинин 21-47, үлетпүр киллизинин 23-54, чаага киллизинин 41-27, информация база совет тургузуг киллизинин 20-60, корректорларның 27-41, бухгалтериязының 50-22, солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

ТИРАЖЫ 16.693. ЧАГЫГ № 1511.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинин Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының талазы-биле эргелелинин типографиязы. (Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 1). ТС—00385.